

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεώτερη και Σύγχρονη Ιστορία»

ΣΕΙ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ακαδημαϊκό έτος 2025-2026

Θέμα

Οι δίκες των βασανιστών της Χούντας
(1975-1976): Η οπτική του Τύπου

Εκπόνηση: Τσούτση Αικατερίνη Αμάντα

Επιβλέπων Α': Αποστολόπουλος Δημήτριος

Επιβλέπων Β': Αναστασόπουλος Νικόλαος

Αριθμός Μητρώου

535243

Αθήνα, Ιούνιος 2026

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
1. Εισαγωγή	5
2. Οι εφημερίδες	8
3. Το ιστορικό πλαίσιο.....	13
3.1. Τα βασανιστήρια κατά τη διάρκεια	13
της δικτατορίας και η εκκαθάριση της Μεταπολίτευσης	13
3.2. Η πορεία προς τις δίκες των βασανιστών	15
4. Η κάλυψη των δικών από τον Τύπο.....	17
4.1. Η πρώτη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ	17
4.2. Μοτίβα στην κάλυψη της πρώτης δίκης του ΕΑΤ/ ΕΣΑ.....	18
4.3. Η απόφαση της πρώτης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ.....	23
4.4. Το ζήτημα των δανείων	27
4.5. Η δεύτερη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ	30
4.6. Μοτίβα στην κάλυψη της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ	31
4.7. Η δίκη της Ασφάλειας Αθηνών	31
4.8. Μοτίβα στην κάλυψη της δίκης της Ασφάλειας Αθηνών.....	32
4.9. Η απόφαση της δίκης της Ασφάλειας Αθηνών.....	36
4.10. Η δίκη για το καταδρομικό «Έλλη»	43
4.11. Η απόφαση της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ	44
4.12. Η πρωτόδικη απόφαση για το καταδρομικό «Έλλη»	46
4.13. Το Αναθεωρητικό Στρατοδικείο για το καταδρομικό «Έλλη».....	48
5. Οι τελικές ποινές.....	53
6. Συμπεράσματα	54
Πηγές.....	60

Περίληψη:

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τις δίκες των βασανιστών της δικτατορίας μέσα από τον Τύπο της πρώιμης μεταπολιτευτικής περιόδου. Αντικείμενό της είναι ο τρόπος με τον οποίο οι εφημερίδες της εποχής παρουσίασαν τις βασικές δίκες για τα βασανιστήρια που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της επταετίας, κυρίως κατά τα έτη 1975-1976.

Η εργασία επικεντρώνεται στις τέσσερις μεγάλες δίκες που αφορούν υποθέσεις βασανιστηρίων της δικτατορίας, και συγκεκριμένα στις υποθέσεις του ΕΑΤ/ ΕΣΑ, της Ασφάλειας Αθηνών και του καταδρομικού «Ελλη». Στόχος είναι να εξεταστεί πώς οι εφημερίδες αποτύπωναν τις εξελίξεις των δικών, μετέφεραν τα γεγονότα και σχολίαζαν τις αποφάσεις, αλλά και σε ποιον βαθμό ο ίδιος ο Τύπος συμμετείχε έμμεσα στη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας των υποθέσεων.

Για τον λόγο αυτό μελετώνται εφημερίδες διαφορετικής πολιτικής κατεύθυνσης, ώστε να αναδειχθούν οι διαφορές στη γλώσσα, στους τίτλους, στη χρήση φωτογραφιών, στην έκταση της κάλυψης και στον βαθμό σχολιασμού. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στα δημοσιεύματα που αφορούν τις δικαστικές αποφάσεις, καθώς και σε επιλεγμένα δημοσιεύματα που κρίνονται αντιπροσωπευτικά της στάσης του Τύπου απέναντι σε ζητήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια των δικών.

Η ανάλυση ακολουθεί χρονολογική σειρά, ώστε να φανεί η εξέλιξη της κάλυψης όπως μπορούσε να την παρακολουθήσει ο αναγνώστης της εποχής. Για την πραγματοποίηση της εργασίας χρησιμοποιήθηκαν εφημερίδες ως πρωτογενείς πηγές, καθώς και σχετική βιβλιογραφία για την κατανόηση του ιστορικού και πολιτικού πλαισίου. Συνολικά, η εργασία επιχειρεί να αναδείξει τόσο τις ίδιες τις δίκες όσο και τον τρόπο με τον οποίο ο Τύπος προσέγγισε το ζήτημα της απόδοσης δικαιοσύνης κατά τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης.

Λέξεις- κλειδιά

δίκη , βασανιστές, δικτατορία, χούντα, τύπος

Abstract:

This thesis examines the trials of the torturers of the dictatorship through the press of the early post-dictatorship period in Greece. Its subject is the way in which newspapers of the time presented the main trials concerning the torture committed during the seven-year dictatorship, mainly during the years 1975-1976.

The thesis focuses on the four major trials concerning cases of torture during the dictatorship, specifically the cases of EAT-ESA, the Athens Security Police, and the cruiser *Elli*. Its aim is to examine how newspapers recorded the development of the trials, reported the events, and commented on the court decisions, as well as the extent to which the press itself indirectly participated in shaping the public image of these cases.

For this reason, newspapers of different political orientations are studied, in order to highlight differences in language, headlines, use of photographs, extent of coverage, and degree of commentary. Particular emphasis is placed on articles concerning the court decisions, as well as on selected articles considered representative of the press's stance toward issues that emerged during the trials.

The analysis follows a chronological order, so as to show the development of the coverage as it could have been followed by a reader of the time. For the purposes of this thesis, newspapers were used as primary sources, along with relevant bibliography for the understanding of the historical and political context. Overall, the thesis seeks to highlight both the trials themselves and the way in which the press approached the issue of justice during the first years of the Metapolitefsi.

Keywords

trial, torturers, dictatorship, junta, press

1. Εισαγωγή

Τα δικτατορικά καθεστώτα έχουν ιστορικά συνδεθεί με έννοιες όπως η βιαιότητα, ο απολυταρχισμός και η φήμωση του ελεύθερου λόγου. Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα η κατάλυση της δημοκρατίας πραγματοποιήθηκε σε πληθώρα κρατών στην υφήλιο με τις κοινωνίες να βιώνουν μέχρι και σήμερα τα πολιτικά, κοινωνικά και ηθικά επακόλουθα των εγκλημάτων των δικτατορικών κυβερνήσεων και των βίαιων μηχανισμών καταστολής τους.

Για το λόγο αυτό, η διαδικασία μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία αποτελεί μια σημαντική περίοδο η οποία δικαίως έχει μελετηθεί διεξοδικά και ο χαρακτήρας της οποίας καταλήγει να διαμορφώνει καθοριστικά τις νέες πολιτείες που αναδύονται μεταδικτατορικά. Ιδιαίτερα στην περιοχή της Μεσογείου, για την περίπτωση της Πορτογαλίας, της Ισπανίας και της Ελλάδας η έννοια της Μεταπολίτευσης έχει μια ιδιότυπη και βαρύνουσα σημασία. Όσον αφορά την Ελλάδα, ένα από τα σημεία στην ιστορία της Μεταπολίτευσης που την έχει διαφοροποιήσει από τις άλλες νοτιοευρωπαϊκές χώρες, είναι η εκδίκαση των εγκλημάτων της δικτατορίας.¹

Ειδικότερα, η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει ως θέμα τις δίκες των βασανιστών της χούντας μέσα από την οπτική του Τύπου. Εξετάζει, επομένως, ένα ζήτημα κομβικής σημασίας για τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, μια περίοδο κατά την οποία η ελληνική πολιτεία χρειάστηκε να πραγματοποιήσει μια σειρά απαραίτητων διαδικασιών αποκατάστασης των δημοκρατικών θεσμών.

¹Λιάκος Α., Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας, Πόλις, Αθήνα, 2019, σ. 409-411, Philippe C. Schmitter, «An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain, and Turkey», at *Transitions from Authoritarian Rule, Southern Europe*, The Johns Hopkins University Press, London and Baltimore, 1986, p. 3, Καλλιβρετάκης Λ., *Μεσογείων 14-18, Η Υποδιεύθυνση Γενικής Ασφαλείας Αθηνών στα χρόνια της δικτατορίας (1971- 1974)*, σ. 191.

Σε αυτό το πλαίσιο της μετάβασης, η αποκατάσταση της πολιτικής και κοινωνικής ομαλότητας είχε ως επακόλουθο την απόδοση πολιτικών και ποινικών ευθυνών για τις αυθαιρεσίες και τις εγκληματικές πρακτικές της δικτατορικής περιόδου. Ως εκ τούτου, οι δίκες των υπευθύνων για τα βασανιστήρια που έλαβαν χώρα κατά την επταετία, αποτέλεσαν ένα από τα κυριότερα θέματα που απασχόλησαν έντονα τη δημόσια συζήτηση, συγκεντρώνοντας ισχυρές αντιδράσεις τόσο σε ηθικό και κοινωνικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, όπως και οι δίκες των πρωταιτίων του πραξικοπήματος αλλά και των υπευθύνων για τα αιματηρά γεγονότα του Πολυτεχνείου.

Στη συγκεκριμένη διπλωματική, η μελέτη επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο αποτυπώθηκαν στον Τύπο της εποχής οι δίκες των βασανιστών, εστιάζοντας συγκεκριμένα στην κάλυψη της έκδοσης των αποφάσεων και των μοτίβων που διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια των δικών, μέσα από επιλεγμένα δημοσιεύματα εφημερίδων. Οι εφημερίδες που θα χρησιμοποιηθούν έχουν επιλεγθεί λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες οι οποίοι θα εξηγηθούν στο αντίστοιχο κεφάλαιο.

Οι δίκες που θα απασχολήσουν την έρευνα επιλέχθηκαν με βάση ορισμένα κριτήρια. Πρωτίστως, κρίθηκαν ως κατάλληλες για ολοκληρωμένη μελέτη αυτές που προκάλεσαν τη μεγαλύτερη αντίδραση του Τύπου και της κοινής γνώμης και οι οποίες σήμερα θεωρούνται ως οι πιο χαρακτηριστικές της μεταβατικής περιόδου στη βιβλιογραφία. Παράλληλα, οι παράγοντες που περιόρισαν το αντικείμενο ήταν η τοποθεσία των υποθέσεων και ο αριθμός των μηνυτών και κατηγορουμένων, καθώς η εξέταση του συνόλου των σχετικών υποθέσεων θα υπερέβαινε τα όρια της παρούσας εργασίας. Κατά συνέπεια, η εργασία περιορίστηκε σε δίκες που αφορούσαν βασανιστήρια που πραγματοποιήθηκαν κυρίως στην Αττική, καθώς ο αριθμός των μεμονωμένων δικών που διεξήχθησαν σε όλη την Ελλάδα είναι σημαντικός. Παράλληλα, θα μελετηθούν δίκες για τις οποίες εκδόθηκε βούλευμα είτε αυτεπάγγελτα από το κράτος είτε έπειτα από τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μηνύσεων πολιτών. Η διπλωματική επικεντρώνεται στις τέσσερις πιο πολύκροτες.

Ειδικότερα, θα μελετηθούν οι αποφάσεις των δικών που αφορούσαν τα βασανιστήρια που έλαβαν χώρα στο Ειδικό Ανακριτικό Τμήμα της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας (ΕΑΤ/ΕΣΑ), στην Ασφάλεια Αθηνών αλλά και στο

καταδρομικό «Έλλη».² Η χρονική οριοθέτηση στην περίοδο 1975- 1976 εφαρμόζεται καθώς πρόκειται για το διάστημα κατά το οποίο πραγματοποιούνται οι δίκες και εκδίδονται οι αποφάσεις τόσο αυτών όσο και του αναθεωρητικού δικαστηρίου μιας εξ αυτών με ιδιαίτερη σημασία.

Η ανάλυση των δημοσιευμάτων πραγματοποιείται με αυστηρά χρονολογική βάση, ώστε να καταστεί δυνατή η παρακολούθηση της εξέλιξης της δημοσιογραφικής κάλυψης στον χρόνο. Η επιλογή αυτή επιτρέπει την ανάγνωση του υλικού όπως θα το προσλάμβανε ένας σύγχρονος αναγνώστης της εποχής, αναδεικνύοντας τις μεταβολές στον τόνο, στη θεματολογία και στην ένταση της δημοσιογραφικής προσέγγισης από φάση σε φάση των δικών.

Στόχος της διπλωματικής είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο ο Τύπος κάλυψε την έκδοση των αποφάσεων των συγκεκριμένων δικών. Τα ερωτήματα που τίθενται αφορούν πρωτίστως το ρόλο των εφημερίδων την περίοδο αυτή, καθώς μελετάται κατά πόσο αυτές λειτούργησαν ως απλός παρατηρητής και αναμεταδότης των γεγονότων ή αποτέλεσαν και οι ίδιες παράγοντα στη διαμόρφωση της δημόσιας αντίληψης και σε ποιον βαθμό επηρέασαν το πολιτικό κλίμα αλλά ακόμα και την πορεία των δικών.

Παράλληλα εξετάζεται ο χαρακτήρας της δημοσιογραφικής κάλυψης καθώς τα δημοσιεύματα μελετώνται προκειμένου να εντοπιστούν τυχόν μοτίβα, πολιτικοί, δικαστικοί και κοινωνικοί σχολιασμοί ή απουσία αυτών καθώς και η ανάλυση των εφημερίδων υπό το πρίσμα της πολιτικής ιδεολογίας της καθεμίας.

Τέλος, γίνεται προσπάθεια κατανόησης του σκεπτικού του Τύπου, αν δηλαδή ο δημοσιογραφικός λόγος χαρακτηριζόταν από ουσιαστική πολιτική και κοινωνική ανάλυση των γεγονότων ή εάν κυριαρχούσαν στοιχεία ειδησεοθηρίας και δραματοποίησης με στόχο την ενίσχυση της απήχησης στο αναγνωστικό κοινό.

Ως προς τη μεθοδολογία, για την εκπόνησή της αξιοποιούνται εφημερίδες της εποχής ως πρωτογενείς πηγές, καθώς και συμπληρωματική βιβλιογραφία που συμβάλλει στην κατανόηση του ιστορικού υποβάθρου, του πολιτικού κλίματος και της νομικής διαδικασίας των δικών. Τα πρακτικά των δικών που χρησιμοποιούνται

² Αργυρόπουλος Δ. Χ., «Δίκες και βασανιστήρια στη διάρκεια της δικτατορίας» στο *Η δικτατορία των συνταγματαρχών & η αποκατάσταση της δημοκρατίας, πρακτικά συνεδρίου*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2016, σελ. 427.

είναι αυτά που παρατίθενται από τις εφημερίδες προς μελέτη αλλά και έμμεσα από τη δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

2. Οι εφημερίδες

Η επιλογή του θέματος της οπτικής του Τύπου στην παρούσα εργασία βασίζεται αφενός στην εκτεταμένη διαθεσιμότητα αρχειακού υλικού μέσω των ψηφιοποιημένων εφημερίδων της περιόδου και αφετέρου στη στενή σύνδεση του Τύπου με την έκφραση αλλά και τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Η μελέτη των δημοσιευμάτων επιτρέπει όχι μόνο την παρακολούθηση της επικαιρότητας της εποχής αλλά και την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζονταν, ερμηνεύονταν και σχολιάζονταν κρίσιμα πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης.

Σχετικά με τη δημοσιογραφική ενημέρωση κατά τη δεκαετία του 1970, οι δυνατότητες ενημέρωσης ήταν σαφώς πιο περιορισμένες σε σχέση με τη σύγχρονη εποχή. Η τηλεόραση αποτελούσε μεν μέσο ενημέρωσης, είχε ωστόσο αποκλειστικά κρατικό χαρακτήρα, καθώς η εμφάνιση ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών πραγματοποιήθηκε μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Αντίστοιχα, το ραδιόφωνο, παρά τη μεγάλη σημασία του κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, λειτουργούσε επίσης υπό αυστηρό κρατικό έλεγχο. Επομένως, παρότι τα μέσα αυτά διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην ενημέρωση των πολιτών, ο έντυπος Τύπος παρέμενε ο βασικότερος χώρος πολιτικού σχολιασμού, ανάλυσης και δημόσιας αντιπαράθεσης

Ως εκ τούτου, στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, στο νέο πλαίσιο που προσέφεραν οι νεοεγκαθιδρυμένοι δημοκρατικοί θεσμοί, οι εφημερίδες κατείχαν κεντρική θέση στην πολιτική ζωή της χώρας. Ο ελληνικός Τύπος διατηρούσε, διαχρονικά, σαφή πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά, με αποτέλεσμα η επιλογή

μιας εφημερίδας να συνδέεται συχνά με ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές τοποθετήσεις των αναγνωστών της. Σε μια κοινωνία στην οποία οι πολίτες δεν αυτοπροσδιορίζονται πάντοτε με αυστηρά ιδεολογικά ή κομματικά κριτήρια, η πολιτική και κοινωνική τους στάση δεν μπορεί να μελετηθεί αποκλειστικά μέσα από την τυπική πολιτική τους ταυτότητα. Κοινό στοιχείο, ωστόσο, αποτελεί η επαφή με την ενημέρωση και την επικαιρότητα, είτε συστηματική είτε περιστασιακή. Η συστηματική ανάγνωση συγκεκριμένων εντύπων λειτουργούσε επομένως όχι μόνο ως μέσο ενημέρωσης αλλά και ως τρόπος πολιτικής και κοινωνικής έκφρασης.

Κατά συνέπεια, στην περίπτωση των δικών των βασανιστών της χούντας, ενός ζητήματος βαθιά κοινωνικού και κρίσιμου για την ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ελληνικής δικαιοσύνης και της ελληνικής πολιτικής, η στάση των εφημερίδων αντανάκλα σε σημαντικό βαθμό τη στάση των Ελλήνων πολιτών σε μια περίοδο κατά την οποία η αποκατάσταση της δημοκρατίας δεν υπήρξε στιγμιαία, αλλά οικοδομήθηκε σταδιακά μέσα από καθοριστικές αποφάσεις που προσέδωσαν νέα ταυτότητα στο κράτος.

Καθώς το ζήτημα των βασανιστηρίων και κατ' επέκταση των δικών των βασανιστών είναι τέτοιο που απαιτεί, για το δημοσιογραφικό σχολιασμό του, απόλυτη ελευθερία έκφρασης, θεωρήθηκε σημαντικό να μελετηθεί η οπτική κυρίως εφημερίδων οι οποίες είχαν υποχρεωθεί είτε να παύσουν την λειτουργία τους, είτε να λειτουργήσουν υπό καθεστώς λογοκρισίας με σκοπό να αναδειχθεί η διαφορά στην αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων της ελληνικής δικαιοσύνης στον φιμωμένο και στον ελεύθερο τύπο. Στο ίδιο πλαίσιο, θα χρησιμοποιηθεί υλικό εφημερίδων που έπαυσαν οι ίδιες τη λειτουργία τους ως κίνηση διαμαρτυρίας για τη λογοκρισία και το δικτατορικό καθεστώς.

Ταυτόχρονα, επιλέχθηκαν δύο εφημερίδες οι οποίες κατά το διάστημα 1967-1974 λειτουργούσαν επίσης υπό τους δικτατορικούς περιορισμούς, χαρακτηρίζονταν ωστόσο από μια έκδηλα υποστηρικτική στάση προς την κυβέρνηση των Συνταγματαρχών, καθώς παρουσιάζει ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν τα γεγονότα των βασανιστηρίων και των δικών στο νέο πλαίσιο της ελευθεροτυπίας.

Τέλος, επιλέχθηκε μια νέα εφημερίδα, η οποία δημιουργήθηκε με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ως εκπρόσωπος μιας νέας εποχής, χωρίς δεσμούς με το παρελθόν.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, παρά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ο φόβος επιβολής νέας δικτατορίας παρέμενε έκδηλος κατά το πρώτο διάστημα της μεταπολίτευσης, γεγονός που προσδίδει ακόμη μεγαλύτερη σημασία στη στάση των εφημερίδων απέναντι στις δίκες των βασανιστών.³

Ακολουθούν οι εφημερίδες οι οποίες θα μελετηθούν. Στην παρούσα διπλωματική έγινε επιλογή αθηναϊκών εφημερίδων. Θα δοθεί ένα συνοπτικό ιστορικό σημείωμα που έχει στόχο να αναδείξει την πορεία των ίδιων των εφημερίδων κατά τη διάρκεια της δικτατορίας.

Η Ακρόπολις:

Η παλαιότερη ελληνική εφημερίδα, με κυκλοφορία από το 1885 αλλά με αλλαγή εκδότη το 1929 και υιοθέτηση έκτοτε αντιβενιζελικής στάσης, θεωρούμενη από τις σοβαρότερες της εποχής της. Μεταπολεμικά εξέφρασε έντονες αντικομμουνιστικές και φιλομοναρχικές θέσεις, με προσανατολισμό την «εθνικοφροσύνη». Κατά την περίοδο της χούντας η εφημερίδα επέδειξε φιλοδικτατορικό χαρακτήρα ενώ μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας συνέχισε να εκφράζει τη Δεξιά.⁴

Η Αυγή:

Από τις λίγες νόμιμες εφημερίδες που προσπάθησαν να εκπροσωπήσουν την Αριστερά μετά τον εμφύλιο. Εκδόθηκε το 1952 και συνέβαλε σημαντικά στην διαμόρφωση της Αριστεράς ως ιδεολογία στην μετεμφυλιακή Ελλάδα. Η κυκλοφορία της διακόπηκε με την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας το 1967 ενώ περίπου 45 τεύχη της κυκλοφόρησαν παράνομα μέχρι το 1971. Κυκλοφόρησε ξανά, νόμιμα, από

³ Παπαστάθης Ευσ., *Τύπος και Πολιτική: Ο ρόλος των έντυπων ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 99.

⁴ Δρούλια Α. και Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τόμ. Α, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008, σ. 43, 61, 158-159.

τον Αύγουστο του 1974, χρησιμοποιώντας το τυπογραφείο της εφημερίδας *Ελευθερία* η οποία είχε παύσει τη λειτουργία της επί δικτατορίας, αντιδρώντας στη λογοκρισία.⁵

Το Βήμα:

Από τις παλαιότερες ελληνικές εφημερίδες, όντας σε κυκλοφορία από το 1922 (προηγουμένως *Ελεύθερο Βήμα*), αποτέλεσε επί δεκαετίες αντιβασιλική και μετέπειτα κεντρών εφημερίδα. Κατά τη διάρκεια της χούντας συνέχισε την κυκλοφορία της υπό το καθεστώς λογοκρισίας δεχόμενη ταυτόχρονα απειλές, με συλλήψεις και διώξεις συντακτών και στελεχών λόγω της έμμεσης αντιδικτατορικής της στάσης.⁶

Ο Ελεύθερος Κόσμος:

«Εθνικόφρων» εφημερίδα που ιδρύθηκε το 1966 με τον εκδότη της να υποστηρίζει την εγκαθίδρυση προληπτικής δικτατορίας ένα χρόνο πριν το πραξικόπημα. Κεντρικοί της άξονες υπήρξαν ο αντικομμουνισμός, ο ολοκληρωτισμός και ο συντηρητισμός, ενώ η εφημερίδα υποστήριξε ένθερμα τη χούντα των συνταγματαρχών. Η κυκλοφορία της συνεχίστηκε μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας.⁷

Η Ελευθεροτυπία:

Η πρώτη νέα εφημερίδα της μεταπολίτευσης. Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά στις 21 Ιουλίου του 1975 και χαρακτηριζόταν για την ποικιλία απόψεων που φιλοξενούσε, με το ίδιο θέμα να παρουσιάζεται συχνά υπό δύο διαμετρικά αντίθετες απόψεις, ακόμα και κατά της πολιτικής γραμμής της εφημερίδας. Θεωρούνταν πως κάλυπτε το ευρύτερο αριστερό φάσμα χωρίς να εκπροσωπεί κάποιο συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα.⁸

⁵ Στο ίδιο, σ. 62, 319- 322.

⁶ Στο ίδιο, σ. 38, 55, 61, 362-363.

⁷ Δρούλια Α. και Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τόμ. Β, σ. 108-109.

⁸ <https://www.sansimera.gr/articles/650>

Η Καθημερινή:

Μεγάλης σημασίας εφημερίδα της Δεξιάς η οποία κυκλοφορεί από το 1919. Η εκδότριά της έπαυσε τη λειτουργία της κατά την επταετία της δικτατορίας σε ένδειξη διαμαρτυρίας απέναντι στο καθεστώς προχωρώντας μάλιστα σε αντιδικτατορικό αγώνα στο εξωτερικό. Κατά τη μεταπολίτευση έγινε προσπάθεια μεταστροφής της εφημερίδας προς μια λιγότερο συντηρητική κατεύθυνση χωρίς ωστόσο αποτέλεσμα, λόγω αντίδρασης του παραδοσιακού κοινού της.⁹

Ο Ριζοσπάστης:

Η επίσημη εφημερίδα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας από το 1924. Η κυκλοφορία της είχε συχνές διακοπές ενώ απαγορεύτηκε μετά το τέλος του εμφυλίου πολέμου, το 1947. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας η έκδοση της συνεχίστηκε παράνομα και σπάνια. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, επανεκδόθηκε νόμιμα το Σεπτέμβριο του 1974 και συνέχισε τη λειτουργία της ως όργανο του ΚΚΕ.¹⁰

⁹ *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, τόμ. Α., ό.π., σ.62,
Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου, τόμ. Β., ό.π., σ. 476- 477.

¹⁰ *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου*, τόμ. Α, σ. 40,
Δρούλια Α. και Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τόμ. Δ, σ.34-35,
Χρονολόγιο Ριζοσπάστη:
https://www.rizospastis.gr/static.do?page=%2Fhistory%2Fr_history%2Fr_history-chron.jsp.

3. Το ιστορικό πλαίσιο

3.1. Τα βασανιστήρια κατά τη διάρκεια

της δικτατορίας και η εκκαθάριση της Μεταπολίτευσης

Το διάστημα από την 21η Απριλίου 1967 έως τις 24 Ιουλίου 1974 αποτελεί ένα από τα μελανότερα σημεία της νεότερης ελληνικής ιστορίας. Η επταετία της δικτατορίας των Συνταγματαρχών χαρακτηρίστηκε από την αναστολή βασικών ατομικών ελευθεριών και δικαιωμάτων με αποτέλεσμα η χουντική κυβέρνηση να δεχθεί έντονη διεθνή κατακραυγή. Η αποβολή της Ελλάδας από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1969 για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιβεβαίωσε όσα είχαν ήδη γίνει γνωστά μέσα από τον αντιδικτατορικό αγώνα Ελλήνων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, αλλά δεν μπορούσαν να δημοσιοποιηθούν στον ελληνικό Τύπο λόγω της αυστηρής λογοκρισίας. Συγκεκριμένα, το βασικότερο ζήτημα που αναδείχθηκε διεθνώς ήταν η πραγματοποίηση βασανιστηρίων από όργανα του καθεστώτος.¹¹

Συνολικά υπολογίζεται πως κατά τη διάρκεια της δικτατορίας πραγματοποιήθηκαν 2.254 δίκες εις βάρος Ελλήνων πολιτών και στρατιωτικών, στο πλαίσιο των διώξεων εναντίον αντιφρονούντων, καθώς χιλιάδες άνθρωποι φυλακίστηκαν, εξορίστηκαν ή υπέστησαν βασανιστήρια σε χώρους κράτησης και

¹¹ Παπαδημητρίου Δ., «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα» στο *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα, Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2010, σ. 232- 234, Λιάκος Αντ., ό.π., σ. 397, Διαμαντόπουλος Θ., *Η δικτατορία των Συνταγματαρχών 1967- 1974, Το απριλιανό καθεστώς, στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τμ. ΙΣΤ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σ.273.

ανάκρισης του Στρατού και της Ασφάλειας, γεγονός που αναδεικνύει την έκταση της βίας και της τρομοκρατίας που ασκήθηκε κατά την επταετία.¹²

Οι χώροι που κατά τη διάρκεια της χούντας συνδέθηκαν περισσότερο με τα βασανιστήρια στην Αθήνα και έμειναν γνωστοί ως «κολαστήρια» ήταν κυρίως τα κρατητήρια του ΕΑΤ/ΕΣΑ και η Ασφάλεια Αθηνών. Η Γενική Ασφάλεια στεγαζόταν έως το 1971 στην οδό Μπουμπουλίνας και από το 1971 έως το 1974 στη λεωφόρο Μεσογείων. Από την άλλη πλευρά, ο διοικητικός μηχανισμός της ΕΣΑ εκτεινόταν σε διάφορα επίπεδα της στρατιωτικής διοίκησης και περιλάμβανε το Κέντρο Εκπαίδευσης της ΕΣΑ (ΚΕΣΑ) στου Παπάγου, καθώς και το Ειδικό Ανακριτικό Τμήμα της ΕΣΑ (ΕΑΤ/ΕΣΑ), το οποίο στεγαζόταν κάτω από το Ναυτικό Νοσοκομείο, στον χώρο του σημερινού Πάρκου Ελευθερίας.¹³

Οι χώροι αυτοί ξεχωρίζουν στην ιστορία και λόγω των προσώπων που απέκτησαν φήμη για τη δράση τους ως βασανιστές. Ειδικότερα, ορισμένα από αυτά τα πρόσωπα δραστηριοποιούνταν και σε άλλους χώρους κράτησης, ανάλογα με τις ανάγκες του κρατικού μηχανισμού καταστολής.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε το καταδρομικό πλοίο «Ελλη», στο οποίο το 1968, ενώ βρισκόταν στη Σαλαμίνα, βασανίστηκαν υπαξιωματικοί και αξιωματικοί του Πολεμικού Ναυτικού για τη συμμετοχή τους σε αντιδικτατορικό κίνημα του Ναυτικού. Στις ανακρίσεις και τα βασανιστήρια συμμετείχαν πρόσωπα που συνδέονταν άμεσα τόσο με την ΕΣΑ όσο και με την Ασφάλεια Αθηνών.¹⁴

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λαμβάνοντας υπόψη τον ρόλο του στρατού τόσο στην πραγματοποίηση του πραξικοπήματος όσο και στη διατήρηση του δικτατορικού καθεστώτος όσο και στη λειτουργία των μηχανισμών καταστολής, από τα ανώτερα κλιμάκια της ηγεσίας έως τα στελέχη που συμμετείχαν άμεσα στα βασανιστήρια, αλλά και τη συμμετοχή τμημάτων της αστυνομίας στις αντίστοιχες πρακτικές, μετά

¹² Ρενιέρης Αντ. (επιμ.), *Η Δίκη της Χούντας, 25 Καταθέσεις που έκαψαν τους δικτάτορες*, Τα Νέα, 2008, σελ. 24,

Αργυρόπουλος Χ., ό.π., σ. 427- 428.

¹³ <https://www.902.gr/eidisi/apopseis-sholia/31367/i-istoria-didaskei-thymithoyme-tin-kraygi-esa-es-es-vasanistes>,

Αργυρόπουλος Χ. Δ., ό.π., σ. 427- 428,

Καλλιβρετάκης Λ., *Μεσογείων 14-18, Η Υποδιεύθυνση Γενικής Ασφαλείας Αθηνών στα χρόνια της δικτατορίας (1971- 1974)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2018, σ. 11- 25.

¹⁴ Κακαράς Αν. Α, *Το πολεμικό Ναυτικό στη Δικτατορία 1967-1974*, Γνώση, Αθήνα, 1997, σ. 326- 328, Κατέρης Λ., *Μεταβατική Δικαιοσύνη: Οι δίκες των βασανιστών της Χούντας*, Βόλος, 2020, σ. 51.

την αποκατάσταση της Δημοκρατίας, δημιουργήθηκε έντονη ανάγκη εκκαθάρισης και αποχουντοποίησης των κρατικών μηχανισμών.¹⁵

Η διαδικασία αυτή αποτέλεσε ιδιαίτερα σύνθετο ζήτημα. Η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή έθεσε ως στόχο τη μεταβολή του χαρακτήρα του στρατού και της αστυνομίας, δίνοντας προτεραιότητα κυρίως στον πρώτο, επιδιώκοντας παράλληλα να διατηρήσει τον έλεγχο των μηχανισμών αυτών. Για τον λόγο αυτό απομακρύνθηκαν αρκετά πρόσωπα που είχαν ταυτιστεί με τη δικτατορική διακυβέρνηση, υπήρξαν όμως και πολλά που είτε διατηρήθηκαν στη θέση τους, είτε απλά μετακινήθηκαν σε κάποια άλλη. Η κίνηση αυτή θεωρήθηκε από ορισμένους απαραίτητη για τη διατήρηση των λεπτών πολιτικών ισορροπιών, ενώ από άλλους αντιμετωπίστηκε ως συνέχιση της ατιμωρησίας απέναντι στους υπευθύνους για τις αυθαιρεσίες και τα εγκλήματα της δικτατορίας.¹⁶

Αυτό ήταν το κλίμα στο ελληνικό πολιτικό και κοινωνικό τοπίο κατά τη διάρκεια της νομικής δίωξης των βασανιστών.

3.2. Η πορεία προς τις δίκες των βασανιστών

Η προσπάθεια απόδοσης ποινικών ευθυνών στους βασανιστές άρχισε ουσιαστικά το Σεπτέμβριο του 1974 όταν ξεκίνησε μια μορφής κάθαρσης των σωμάτων ασφαλείας με τη θέση σε διαθεσιμότητα αστυνομικών που είχαν κατηγορηθεί για βασανιστήρια. Από αυτό το σημείο και μετά, πραγματοποιήθηκε σειρά ανακρίσεων, προφυλακίσεων και κλήσεων μαρτύρων, με αποτέλεσμα την εκκίνηση δικαστικών ερευνών για πληθώρα περιστατικών, τόσο στο ΕΑΤ/ΕΣΑ και την Ασφάλεια Αθηνών όσο και σε δευτερεύουσες τοποθεσίες όπως το καταδρομικό Έλλη αλλά και σε διαφορετικές πόλεις της Ελλάδας, ύστερα από εκατοντάδες

¹⁵ Καλλιβετάκης Λ., ό.π., σ. 183- 191.

¹⁶ Στο ίδιο, ό.π., σ. 183- 191,

Κουρκουβέλας Λ., «Οι κυβερνήσεις Καραμανλή απέναντι στους νοσταλγούς της Χούντας», στο *Η δικτατορία των συνταγματαρχών & η αποκατάσταση της δημοκρατίας*, σ. 555- 559,
Βούλγαρης Γ., *Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974- 2009*, Πόλις, Αθήνα, 2023, σ. 80- 87,
Klapisis Ant., «The Greek transition to democracy» at *The greek junta and the international system, A case study of southern european dictatorships, 1967- 1974*, p. 220.

μηνύσεις πολιτών. Μέχρι τον Ιούνιο του 1975, είχαν προφυλακιστεί τόσο υψηλόβαθμα όσο και χαμηλόβαθμα πρόσωπα της ελληνικής στρατιωτικής αστυνομίας αλλά και της Γενικής Ασφάλειας, μεταξύ των οποίων και οι περιβόητοι αρχιβασανιστές Θεοφιλογιαννάκος, Χατζηζήσης, Μάλλιος, Μπάμπαλης κ.ά. για πολλαπλές μάλιστα υποθέσεις.¹⁷

Από τις αρχές Ιουνίου ξεκίνησε η περίοδος της έντονης απασχόλησης του Τύπου με τους συνεργάτες της δικτατορίας. Πρόκειται για μια θερμή περίοδο κατά την οποία τόσο ο Τύπος όσο και οι αναγνώστες του, κατακλύζονταν από τις εξελίξεις ενώ οι συνεργάτες της χούντας αναγκάζονταν να εκτίθενται καθημερινά στις εφημερίδες και στην κοινή γνώμη. Μέρα με τη μέρα, δημοσιεύονταν συνεχείς και πολλαπλές πληροφορίες σχετικά με την έκδοση βουλευμάτων, μηνύσεις, διώξεις, έναρξη δικών, εξελίξεις για προφυλακίσεις ή αποφυλακίσεις, απολογίες και ου το καθεξής.¹⁸

Στα τέλη Ιουνίου ξεκίνησαν οι πρώτες δίκες για βασανιστήρια στη Θεσσαλονίκη, ενώ τον Ιούλιο εκδόθηκε το βούλευμα για την πρώτη μεγάλη δίκη των Ενόπλων Δυνάμεων, σηματοδοτώντας την έναρξη μιας κρίσιμης περιόδου για την ελληνική δικαιοσύνη. Η υπόθεση των βασανιστηρίων της δικτατορίας πέρασε σταδιακά από το στάδιο των πρώτων διοικητικών μέτρων και των ανακρίσεων σε εκείνο των διώξεων, των βουλευμάτων και τελικά των μεγάλων δικών της μεταπολιτευτικής περιόδου. Για περίπου δύο χρόνια η ελληνική δικαιοσύνη βρέθηκε αντιμέτωπη με μια διαρκή διαδικασία διερεύνησης και εκδίκασης υποθέσεων βασανισμών, η οποία χαρακτηρίστηκε από συνεχείς δικαστικές εξελίξεις, νέες παραπομπές, αναβολές, παράλληλες δίκες, ανακοινώσεις αποφάσεων και, σε ορισμένες περιπτώσεις, αναθεωρητικές δίκες.¹⁹

¹⁷ Κρεμμύδας Γ. Θ., *Οι άνθρωποι της Χούντας μετά τη Δικτατορία*, Εξάντας, Αθήνα, 1984, σ. 32, 35, 42, 47- 55, 60- 66. 69.

¹⁸ Στο ίδιο, σ. 69.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 70- 87.

4. Η κάλυψη των δικών από τον Τύπο

4.1. Η πρώτη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ

Η πρώτη μεγάλη δίκη για βασανιστήρια ξεκίνησε επισήμως στο Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών στις 7 Αυγούστου του 1975, με επίτροπο του στρατοδικείου το Μιχαήλ Ζούβελο, αφορώντας εγκλήματα που διαπράχθηκαν την περίοδο 1968- 1974, από βασανιστές στο ΕΑΤ/ΕΣΑ και στο Κέντρο Εκπαίδευσης Στρατιωτικής Αστυνομίας ΚΕΣΑ. Πρόκειται για τη μία από τις δύο δίκες που ορίστηκαν για το ΕΑΤ/ΕΣΑ, καθώς εκδόθηκαν δύο βουλεύματα και έγιναν δύο ξεχωριστές ανακρίσεις. Σημαντικό είναι επίσης πως η υπόθεση κινήθηκε αυτεπάγγελα από το κράτος. Στην πρώτη, δικάστηκαν 32 κατηγορούμενοι για βασανιστήρια, κυρίως αξιωματικών που συμμετείχαν στο αντιστασιακό κίνημα του Ναυτικού αλλά και ορισμένων αντιστασιακών πολιτών. Από τους κατηγορούμενους,¹⁴ ήταν υπαξιωματικοί και αξιωματικοί ενώ 18 στρατονόμοι και οπλίτες με κάποιους από αυτούς να έχουν παραπεμφθεί παράλληλα και σε άλλες δίκες. Ο αριθμός των θυμάτων των βασανιστηρίων έφτανε τους 128.²⁰

Τα ονόματα των κατηγορουμένων ήταν: Αγγελής Ιωάννης, Αντωνόπουλος Δημήτριος, Γεωργίου Ανδρέας, Γιούλης Σπυρίδων, Γκόρος Πέτρος, Γκουντέβας Χριστόφορος, Δεμερτζίδης Ευάγγελος, Διαμαντόπουλος Παύλος, Θεοφιλογιαννάκος Θεόδωρος, Καίνιχ Νικόλαος, Καμπανάς Γεώργιος, Κουλουμβάκης Μιχαήλ, Κόφας Δημήτριος, Λαβράνος Αλέξανδρος, Λίτσας Δημήτριος, Μακρυγιάννης Νεκτάριος,

²⁰ Λάζου Β., «Οι δίκες των βασανιστών της χούντας, Η κατηγορούσα αρχή και οι μάρτυρες κατηγορίας» στο *Οι δίκες της χούντας: πραξικοπηματίες και βασανιστές στο ειδώλιο*, Ελευθεροτυπία, 2010, σ. 143- 144, 162, Κρεμμύδας Γ. Θ., ό.π., σ. 14, 50- 53, 77, 87, Κατέρης Λ., ό.π., σ. 36- 39.

Μογιάνος Χριστόφορος, Μουρατίδης Άνθιμος, Μπαρλιάς Αναστάσιος, Μπλιώνας Ηρακλής, Μπότης Μιχαήλ, Νικολόπουλος Ηλίας, Οικονόμου Θεοφάνης, Παπαχαραλάμπους Δημήτριος, Πεταλάς Φώτιος, Πέτρου Μιχαήλ, Σιουγιουτζόγλου Στυλιανός, Σταμπολίδης Δήμος, Σπανός Αναστάσιος, Σταράκης Γεώργιος, Τσάλλας Γεώργιος, Χατζηζήσης Νικόλαος.²¹

Η δίκη δημιούργησε ισχυρό αντίκτυπο στον Τύπο και στην κοινή γνώμη καθώς οι μαρτυρίες των θυμάτων έφεραν στο φως αποτρόπαιες πράξεις βασανισμού ενώ σχολιάστηκε η αμετανόητη και εριστική στάση των σκληρότερων βασανιστών.

4.2. Μοτίβα στην κάλυψη της πρώτης δίκης του ΕΑΤ/ ΕΣΑ

Ο Τύπος κάλυψε εκτενώς τη δίκη, με τα περισσότερα πρωτοσέλιδα να περιλαμβάνουν τίτλους σχετικούς με τη διαδικασία. Καθημερινά, οι εφημερίδες δημοσίευαν πληροφορίες για την εξέλιξη της δίκης, μεταφέροντας εκτενή αποσπάσματα των πρακτικών και περιγράφοντας λεπτομερώς τόσο τις δηλώσεις όσο και τη στάση των κατηγορουμένων και των θυμάτων. Παράλληλα, η ταυτόχρονη διεξαγωγή της δίκης για τα γεγονότα του Πολυτεχνείου και εκείνης των πρωταιτίων του πραξικοπήματος δημιουργούσε καθημερινά πολλές εξελίξεις, με αποτέλεσμα ο χώρος των εφημερίδων να μοιράζεται ανάμεσα στις υποθέσεις, άλλοτε δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στη μία και άλλοτε στην άλλη.

Ενδεικτικά, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κάλυψη της 11ης Αυγούστου, ημέρας κατά την οποία κατέθεσαν βασανισθέντες μάρτυρες και σημειώθηκαν έντονα επεισόδια μέσα στην αίθουσα, με διαπληκτισμούς, επιθέσεις εναντίον μαρτύρων κατηγορίας, προκλητικές συμπεριφορές κατηγορουμένων και συγκινησιακά φορτισμένες καταθέσεις στις οποίες περιγράφονταν βασανιστήρια. Η στάση των εφημερίδων απέναντι στα γεγονότα της συγκεκριμένης ημέρας είναι χαρακτηριστική του τρόπου με τον οποίο ο Τύπος προσέγγισε συνολικά τους μάρτυρες και τους κατηγορούμενους στην πρώτη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ.

²¹ Στο ίδιο, σ. 37- 38.

Στις 12 Αυγούστου, οι περισσότερες εφημερίδες κυκλοφορούν με ιδιαίτερα φορτισμένους τίτλους και φωτογραφίες, δίνοντας έμφαση στα επεισόδια μέσα στην αίθουσα και στη στάση των κατηγορουμένων..

Η *Ελευθεροτυπία* γράφει **«ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΣΤΕ ΚΤΗΝΗ! αν έχετε ίχνη γενναιότητας»**, μεταφέροντας τα λόγια του βασανισθέντος Εγκολφόπουλου προς τους κατηγορούμενους, ενώ τόσο στο πρωτοσέλιδο όσο και σε άλλες σελίδες δημοσιεύει φωτογραφίες του Θεοφιλογιαννάκου σε έξαλλη κατάσταση, με λεζάντες όπως «[...] ο υπάνθρωπος του ΕΑΤ ΕΣΑ σε τέσσερις αντιπροσωπευτικές πόζες...».

Η *Καθημερινή* επίσης γράφει **«ΥΠΑΝΘΡΩΠΟΙ ΣΤΟ ΕΙΔΩΛΙΟ, Οι βασανιστάι βασανίζουν και στο Στρατοδικείο τους μάρτυρες»**, γράφοντας για τις φωτογραφίες του Θεοφιλογιαννάκου ότι *μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ερεύνης ψυχαναλυτού* ενώ το *Βήμα* γράφει **«ΠΡΩΤΟΦΑΝΗ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΠΡΟΚΑΛΟΥΝ ΟΙ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΟΙ “ΜΠΡΑΒΟΙ”»** για να σχολιάσει σε άλλη σελίδα πως *τα θηρία της ΕΣΑ μετέφεραν στο Στρατοδικείο το κλίμα που επικρατούσε κατά τη δικτατορία στο ΕΑΤ ΕΣΑ*.²²

Αντίστοιχα, η *Αυγή* και ο *Ριζοσπάστης* γράφουν στα πρωτοσέλιδά τους **«Με ποιανού ενθάρρυνση ΑΠΟΘΡΑΣΥΜΕΝΟΙ ΟΙ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ»** και **«ΘΡΑΣΥΤΑΤΟΙ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ ΑΠΕΙΛΟΥΝ»**, με την *Αυγή* να συνοδεύει φωτογραφία του Θεοφιλογιαννάκου και του Γκόρου με τη λεζάντα «Η φωτογραφία μιλάει από μόνη της...». Αντίθετα, η *Ακρόπολις* επιλέγει έναν πιο περιγραφικό τίτλο, **«ΓΡΟΘΙΕΣ από φίλο του Θεοφιλογιαννάκου ΣΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΗ ΣΑΒΒΟΥΡΑ»**, ενώ ο *Ελεύθερος Κόσμος* γράφει **«ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΑ ΔΙΚΗΝ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΥ Δια τους 32 αξιωματικούς και οπλίτας της ΕΣΑ»**, διατηρώντας σαφώς πιο ουδέτερο ύφος.²³

Σχεδόν όλες οι εφημερίδες καλύπτουν τη δίκη με έντονα συναισθηματικά φορτισμένο τρόπο, αποτυπώνοντας λεπτομερώς τα πρακτικά της και τις καταθέσεις των μαρτύρων για τα βασανιστήρια. Οι περιγραφές των γεγονότων αποκτούν σχεδόν θεατρικό χαρακτήρα, με ιδιαίτερη έμφαση στην ατμόσφαιρα της αίθουσας και στις αντιδράσεις των παρευρισκομένων. Τα δημοσιεύματα συνοδεύονται από φωτογραφίες που απεικονίζουν βασανιστές να φωνάζουν, μάρτυρες να καταθέτουν

²² Εφημερίδες *Η Ελευθεροτυπία*, *Το Βήμα*, *Η Καθημερινή*, 12/08/1975.

²³ Εφημερίδες *Η Αυγή*, *Ο Ριζοσπάστης*, *Η Ακρόπολις*, *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, 12/08/1975.

και τις βιαιοπραγίες που διαδραματίστηκαν. Σε αρκετές από αυτές απεικονίζεται ο βουλευτής Σαββούρας να συγκρατείται από πολλούς ανθρώπους καθώς προσπαθεί να ανταποδώσει επίθεση που δέχτηκε, με τις εφημερίδες να αναδεικνύουν μέσω της εικόνας του την ένταση της οργής και την ανάγκη για αντίδραση απέναντι στους βασανιστές.

Ως προς τη γλώσσα και τους χαρακτηρισμούς, σχεδόν όλες οι εφημερίδες, με εξαίρεση τον *Ελεύθερο Κόσμο*, αναφέρονται στους κατηγορούμενους με έντονα αρνητική ορολογία. Ο *Ριζοσπάστης* τους αποκαλεί *ανθρωπόμορφα θηρία* και *θρασύδειλα υποκείμενα*, ξεχωρίζοντας τους Θεοφιλογιαννάκο, Σπανό και Γκόρο ως *τον εγκληματικό και διεστραμμένο εγκέφαλο της ΕΣΑ*. Η *Ελευθεροτυπία* τους χαρακτηρίζει *ανθρωποειδή* και χρησιμοποιεί τα λόγια των θυμάτων που τους αποκαλούν «αμετανόητα καθάρματα», ενώ η *Καθημερινή* αναφέρεται σε υφισταμένους των κατηγορουμένων ως «γορίλες». Ταυτόχρονα η *Αυγή* τους αποκαλεί *αυθάδεις, προκλητικούς και αναιδείς* και το *Βήμα* κάνει λόγο για *χυδαίες προκλήσεις και θρασύτατες διακηρύξεις*.

Αντίστοιχα, οι μάρτυρες κατηγορίας- βασανισθέντες, και ιδιαίτερα ο αρχηγός του Ναυτικού Κ. Εγκολφόπουλος, ο οποίος ξέσπασε σε λυγμούς περιγράφοντας τα βασανιστήρια που υπέστη, αντιμετωπίζονται από την πλειοψηφία των εφημερίδων με χαρακτηρισμούς υψηλού ήθους. Η ανθρώπινη πλευρά τους και η περηφάνια τους χρησιμοποιούνται για να εξαρθεί το θάρρος και η γενναιότητά τους σε αντιδιαστολή με τη «ζωώδη υπόσταση» των βασανιστών. Παρομοίως, σχεδόν όλες οι εφημερίδες καταδικάζουν τα σκηνικά βίας που ξέσπασαν εντός της αίθουσας, όταν φίλος του Θεοφιλογιαννάκου επιτέθηκε στον μάρτυρα κατηγορίας Ιππ. Σαββούρα, με τον *Ελεύθερο Κόσμο* όμως να τονίζει ότι ο τελευταίος δεν τραυματίστηκε σοβαρά.

Παρά την κοινή κατεύθυνση, ωστόσο, παρατηρούνται ορισμένες διαφοροποιήσεις μεταξύ των εφημερίδων ως προς τον τόνο. Οι περισσότερες κατακρίνουν έντονα τους βασανιστές, διατηρούν ωστόσο έναν σχετικά συγκρατημένο τόνο. Η *Ελευθεροτυπία* από την άλλη χρησιμοποιεί πιο έντονα ειρωνικό και λαϊκό λεξιλόγιο αποτυπώνοντας με σχεδόν λογοτεχνικό τρόπο τα γεγονότα. Η εφημερίδα φαίνεται να αξιοποιεί την εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς ως απόδειξη της «αληθινής φύσης» των βασανιστών, η οποία πλέον αποκαλύπτεται ενώπιον της κοινής γνώμης.

Η *Ακρόπολις*, από την πλευρά της, αποδοκιμάζει τη στάση των κατηγορουμένων, χρησιμοποιεί τις φωτογραφίες του Θεοφιλογιαννάκου για να τονίσει την αγριότητά του και αναφέρεται με έκπληξη στις αποκαλύψεις των μαρτύρων, χρησιμοποιώντας λέξεις όπως «φρίκη» και «ντροπή».

Τέλος, ο *Ελεύθερος Κόσμος* διακρίνεται από όλες τις άλλες εφημερίδες λόγω της διακριτικής και συγκρατημένης του στάσης. Μεταφέρει τα γεγονότα χωρίς να προβαίνει σε αρνητικούς σχολιασμούς κατά των βασανιστών, αναφερόμενος σε αυτούς είτε με τα στρατιωτικά τους αξιώματα είτε ως «κυρίους», με τον ίδιο τρόπο που αναφέρεται και στους μάρτυρες. Αποφεύγει συστηματικά τον όρο «βασανιστήρια», χρησιμοποιώντας αντ' αυτού εκφράσεις όπως «αδικήματα» και «συνθήκες κράτησης». Είναι επίσης η μόνη εφημερίδα που δεν χρησιμοποιεί αρνητικά τη φωτογραφία του Θεοφιλογιαννάκου. Συνολικά, χωρίς να μιλά θετικά για τους κατηγορουμένους ή αρνητικά για τους μάρτυρες, επιχειρεί να αμβλύνει την ένταση που αποδίδεται από τις υπόλοιπες εφημερίδες, στον βαθμό ωστόσο που αυτό είναι εφικτό, δεδομένης της αδιαμφισβήτητης χαοτικής κατάστασης.

Από την ανάλυση των δημοσιευμάτων καθίσταται σαφές ότι οι εφημερίδες δεν περιορίζονται στον ρόλο του παρατηρητή. Συμμετέχουν ενεργά στην ίδια τη δίκη. Χαρακτηριστικό είναι ότι η *Ελευθεροτυπία* αναφέρει ρητά πως στα διαλείμματα δημοσιογράφοι προκαλούνταν από τους κατηγορουμένους χωρίς να καταφέρνουν να διατηρούν ψύχραιμη στάση. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι στη δίκη ήταν παρών και ο ξένος Τύπος, ο οποίος, όπως αναφέρουν η *Αυγή* και η *Ελευθεροτυπία*, εξέφρασε αποτροπιασμό για το θράσος των κατηγορουμένων.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι κατηγορούμενοι παρακολουθούσαν την κάλυψη του Τύπου και αντιδρούσαν έντονα σε αυτή. Ενδεικτική είναι η διαμαρτυρία του Θεοφιλογιαννάκου για το γεγονός πως ο Τύπος έγραψε πως ορισμένοι κατηγορούμενοι προκάλεσαν στους εαυτούς τους ασθένεια για να μην παραστούν στη δίκη. Αναφέρονται επίσης προσβολές των βασανιστών κατά των δημοσιογράφων, ενώ το *Βήμα* μεταφέρει απειλές περί κοψίματος χεριών σε δημοσιογράφους. Η *Αυγή*, από την άλλη, αναφέρει πως ο Θεοφιλογιαννάκος επιτέθηκε λεκτικά σε ένα μάρτυρα και σχολίασε «για να τα ακούει και ο Τύπος».

Η ισχύς του Τύπου στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης αποδεικνύεται έμπρακτα από αυτές τις αντιδράσεις. Ως προς τη στάση των εφημερίδων, είναι

έκδηλη η οργή και η αγανάκτηση για τα εγκλήματα και υπάρχει σαφής πρόθεση καταγγελίας με εξαίρεση τον Ελεύθερο Κόσμο. Παρ' όλα αυτά δεν απουσιάζει και η ειδησεοθηρία η οποία γίνεται προφανής ιδίως από τη χρήση των φωτογραφιών. Άλλωστε τόσο η *Ελευθεροτυπία* όσο και ο *Ελεύθερος Κόσμος* δημοσιεύουν τη φωτογραφία της Τζένης Καρέζη, η οποία παρακολούθησε τη δίκη.

Συμπερασματικά, η στάση της πλειοψηφίας των εφημερίδων, ανεξαρτήτως πολιτικής κατεύθυνσης, στην πρώτη δίκη των βασανιστών εκδηλώνει την κοινωνική ενότητα απέναντι στα εγκλήματα της δικτατορίας. Όλες οι εφημερίδες, με εξαίρεση τον *Ελεύθερο Κόσμο*, εκφράζουν αποτροπιασμό για τους βασανιστές, στήριξη στα θύματα και, πάνω απ' όλα, την ανάγκη αποκάλυψης της πραγματικότητας της δικτατορίας.

Είναι έκδηλο το κλίμα δημοκρατικής ελευθερίας που απολαμβάνουν πλέον οι εφημερίδες, καθώς μπορούν να κρίνουν με πλήρη ελευθεροτυπία τα πρόσωπα-σύμβολα του δικτατορικού καθεστώτος και της δικτατορικής βίας. Η θεατρικότητα με την οποία αποτυπώνεται η δίκη, ερμηνεύεται εν μέρει ως ειδησεοθηρία, εμπεριέχει ωστόσο και το στοιχείο της οργής μιας κοινωνίας η οποία μπορεί πλέον να εξετάσει τα γεγονότα σε πλήρη έκθεση, χωρίς να αποκρύπτεται τίποτα. Στο νέο πλαίσιο της Μεταπολίτευσης, ο Τύπος έχει τη δυνατότητα να καταδικάσει, να εκθέσει, ακόμη και να προσβάλει τους βασανιστές. Το αίσθημα της δικαίωσης μετά από χρόνια φίμωσης και βίας είναι ξεκάθαρο, κυρίως για τις εφημερίδες οι οποίες δεν κυκλοφορούσαν κατά τη διάρκεια της επταετίας. Ιδιαίτερα για τις αριστερές εφημερίδες, οι οποίες εκπροσωπούν ιδεολογικά την πλειοψηφία των θυμάτων των βασανιστηρίων, η πρώτη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ μοιάζει να αποτελεί προσωπική και πολιτική δικαίωση.

Η στάση του φιλοχουντικού *Ελεύθερου Κόσμου* και της *Ακροπόλεως* είναι επίσης ενδεικτική του νέου πολιτικού κλίματος. Στο νέο δημοκρατικό πλαίσιο, ο *Ελεύθερος Κόσμος* δεν μπορεί πλέον να εκφράσει ανοιχτά τη στήριξή του στους βασανιστές και στο καθεστώς, επομένως, περιορίζεται στην ουδετερότητα και στην απουσία καταγγελτικού λόγου. Η *Ακρόπολις*, από την άλλη πλευρά, δηλώνει τη στήριξή της στο δημοκρατικό δικαστικό σύστημα και τον αποτροπιασμό της για τους βασανιστές, σε μια κίνηση αρκετά αντιφατική, δεδομένης της ξεκάθαρης στήριξης που είχε επιδείξει προς το καθεστώς κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Γίνεται,

επομένως, εμφανές ότι για τις δύο αυτές εφημερίδες η επιβίωση στο νέο μεταπολιτευτικό τοπίο απαιτεί αναπροσαρμογή της πολιτικής γραμμής τους.

4.3. Η απόφαση της πρώτης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ

Στις 12 Σεπτεμβρίου του 1975, το Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών ανακοίνωσε τις ποινές των κατηγορουμένων στις 7 το απόγευμα, έπειτα από 9 ώρες διάσκεψης. Από τους 32 κατηγορούμενους αθωώθηκαν 15, ενώ καταδικάστηκαν οι Χατζηζήσης, Θεοφιλογιαννάκος, Σπανός, Τσάλας, Οικονόμου, Αντωνόπουλος, Παπαχαραλάμπους, Κόφας, Διαμαντόπουλος, Πεταλάς, Πέτρου, Αγγελής, Καίνιχ, Δεμερτζίδης, Γκόρος, Γκουντέβας. Οι ποινές κυμάνθηκαν από 23 χρόνια ως 6 μήνες.²⁴

Την επόμενη ημέρα, η είδηση κοσμούσε τα πρωτοσέλιδα όλων των εφημερίδων, με τις ποινές και τις αθωώσεις σε κύριους τίτλους, αποτελώντας για τις περισσότερες το κύριο θέμα.

Η *Ακρόπολις* αναφέρει στον τίτλο του πρωτοσέλιδού της «**Η ΑΠΟΦΑΣΙΣ για τα βασανιστήρια: Ένοχοι 16**» και συνεχίζει με κεντρικούς τίτλους «**ΚΑΤΑΔΙΚΕΣ 23 Χατζηζήσης 20 Θεοφιλογιαννάκος 20 Αν. Σπανός ΑΘΩΟΙ 15**» ενώ η *Αυγή* γράφει «**Η απόφαση του Στρατοδικείου για τους βασανιστές 23-20 ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑ**». Επίσης στους κεντρικούς τίτλους, ο *Ελεύθερος Κόσμος* αναφέρει «**Κατεδικάστησαν 11 αξιωματικοί και πέντε στρατονόμοι της ΕΣΑ**». Ο *Ριζοσπάστης* από την άλλη φέρει την είδηση στο πρωτοσέλιδο, χωρίς όμως να αποτελεί την κεντρική είδηση, αναφέροντας «**Ποινές 23 χρόνια μέχρι 6 μήνες στους βασανιστές**». Η *Καθημερινή* με τη σειρά της, έχει στο πρωτοσέλιδο τον τεράστιο τίτλο «**ΚΑΤΕΔΙΚΑΣΘΗ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΜΩΝ, Για πρώτη φορά η Δικαιοσύνη δέχεται ως έγκλημα τα βασανιστήρια και τιμωρεί, Βαρείες**

²⁴ Κατέρης Λ., ό.π, σ. 43,
Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 13/09/1975.

ποινές τους διοικητάς-επιείκεια τους στρατονόμους», ενώ το Βήμα γράφει «**Το Στρατοδικείο αθώωσε 15 κατηγορούμενους 15-23 ΧΡΟΝΙΑ ΓΙΑ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥΣ ΤΟΥ ΕΑΤ/ΕΣΑ και 3-6 χρόνια για τέσσερις οπλίτες.**» Τέλος η *Ελευθεροτυπία* δίνει κυρίως έμφαση στις αθωώσεις, γράφοντας «**15 ΟΙ ΑΘΩΟΙ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ**, Στον Χατζηζήση 23 χρόνια- Σπανός 20».²⁵

Πέρα από την απλή παράθεση των αποτελεσμάτων, οι εφημερίδες εστίασαν ιδιαίτερα στη στάση και τις αντιδράσεις των κατηγορουμένων κατά την ανακοίνωση της απόφασης. Η *Ακρόπολις* δημοσίευσε φωτογραφίες των βασανιστών και σχολίασε εκτενώς την ψυχολογία τους, περιγράφοντας τη μετάβαση από την ευθυμία πριν από την ανακοίνωση των ποινών σε απογοήτευση μετά την έκδοσή τους. Η στάση της εφημερίδας απέναντι στην απόφαση κινείται μεταξύ θετικής αποτίμησης και ουδετερότητας. Από τη μία πλευρά αναδεικνύει την ειρωνική συμπεριφορά των καταδικασθέντων και των οικογενειών τους, από την άλλη χρησιμοποιεί διακριτικό λεξιλόγιο όταν αναφέρεται στους ίδιους τους κατηγορούμενους ενώ δεν γίνεται κανένας σχολιασμός των ποινών και των αθώσεων.

Το *Βήμα*, επίσης, εστιάζει κυρίως στην αποτύπωση της ατμόσφαιρας της αίθουσας μετά την ανακοίνωση της απόφασης, αναπαράγοντας με λεπτομέρεια τις αντιδράσεις των καταδικασθέντων όπως τα ειρωνικά μειδιάματα της τριανδρίας, τους πανηγυρισμούς των αθωωθέντων στρατονόμων και τις επιθετικές παρατηρήσεις προς τον Πέτρου από τους συγκατηγορουμένους του όπως «*ωραία σε ανταμείψανε, Αυτά παθαίνουν οι προδότες, Καλά σου κάνανε για να μάθης να μην κατηγορής τους προϊσταμένους σου*». Η εφημερίδα δεν προχωράει σε ανάλυση της απόφασης ή σε σχολιασμό της διαφοράς ποινών μεταξύ αξιωματικών και στρατονόμων.

Η επιλογή της γλώσσας αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία διαφοροποίησης μεταξύ των εφημερίδων. Τόσο η *Ακρόπολις* όσο και ο *Ελεύθερος Κόσμος* αποφεύγουν να αποκαλέσουν τους κατηγορουμένους «βασανιστές». Η πρώτη αναφέρεται στην «απόφαση για τα βασανιστήρια», χωρίς όμως να χαρακτηρίζει αντίστοιχα τα πρόσωπα που δικάζονται, ενώ ο δεύτερος χρησιμοποιεί κυρίως τα ονόματα ή τα στρατιωτικά τους αξιώματα. Αντίθετα, για τις υπόλοιπες εφημερίδες η ιδιότητα του βασανιστή παραμένει δεδομένη ανεξαρτήτως της έκβασης της δίκης, γεγονός που

²⁵ Εφημερίδες *Η Ακρόπολις*, *Η Αυγή*, *Το Βήμα*, *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, *Η Ελευθεροτυπία*, *Η Καθημερινή*, *Ο Ριζοσπάστης*, 13/09/1975.

αποτυπώνεται ξεκάθαρα στη γλώσσα τους. Οι αθωώσεις ή οι μειωμένες ποινές δεν φαίνεται να μεταβάλλουν την άποψή τους για τη φύση των εγκλημάτων που εξετάζονταν.

Σε γενικές γραμμές, παρουσιάζει ενδιαφέρον η στάση των αριστερών εφημερίδων απέναντι στην απόφαση. Ο *Ριζοσπάστης* υπογραμμίζει τη διαφορά ανάμεσα στις ποινές που επιβλήθηκαν και σε εκείνες που είχε προτείνει ο επίτροπος, ενώ παράλληλα επαναφέρει στη μνήμη των αναγνωστών τις τελευταίες ημέρες της δίκης και ειδικότερα τις καταθέσεις για τα βασανιστήρια του Μουστακλή. Στη συνέχεια δίνει έμφαση στις ειρωνικές αντιδράσεις των καταδικασθέντων κατά την ανακοίνωση των ποινών. Αντίστοιχα, η *Αυγή* συνοδεύει το δημοσίευσμά της τόσο με φωτογραφία των κατηγορουμένων όσο και με σκίτσο που φέρει τη φράση «Ο σκύλος δε δαγκώνει», προσδίδοντας σαφώς ειρωνικό τόνο στην παρουσίαση της απόφασης.

Και οι δύο εφημερίδες τονίζουν τη σκληρότητα των βασανιστηρίων ως μια υπενθύμιση των γεγονότων και παρουσιάζουν τους καταδικασθέντες ως αμετανόητους, χωρίς ωστόσο να προχωρούν σε άμεση αξιολόγηση των ποινών ως δίκαιων ή άδικων. Διαφαίνεται μια ικανοποίηση για τις βαριές ποινές που επιβλήθηκαν στους βασανιστές του ΕΑΤ/ΕΣΑ, καλλιεργείται όμως παράλληλα η αίσθηση ότι η δικαιοσύνη δεν αποδόθηκε πλήρως.

Πολύ πιο σαφή αμφισβήτηση της επάρκειας της απόφασης εμφανίζει η *Ελευθεροτυπία*. Η εφημερίδα στέκεται ιδιαίτερα στην περίπτωση του Πέτρου, ο οποίος είχε ομολογήσει πριν ακόμη ασκηθεί δίωξη και είχε συμβάλει καθοριστικά στην αποκάλυψη των γεγονότων. Κατά την εφημερίδα, ο Πέτρου τιμωρήθηκε αυστηρότερα από άλλους βασανιστές που δεν επέδειξαν στάση μεταμέλειας. Η οπτική αυτή ίσως αντανακλά μια ευρύτερη αντίληψη ότι δεν ανήκαν όλοι οι κατηγορούμενοι στην ίδια κατηγορία, διάκριση η οποία δεν αναιρεί την ευθύνη των στρατονόμων και οπλιτών, αλλά υποδηλώνει μια προσπάθεια διαβάθμισης της οργάνωσης και εμπλοκής στο σύστημα των βασανιστηρίων.

Παράλληλα, η *Ελευθεροτυπία* καταδίκασε με ιδιαίτερη ένταση τη συμπεριφορά των αρχιβασανιστών μετά την ανακοίνωση της απόφασης. Μετέφερε σκηνές κατά τις οποίες οι καταδικασμένοι γελούσαν, δέχονταν συγχαρητήρια από τις οικογένειές τους και εξέφραζαν τη βεβαιότητα ότι σύντομα θα αποφυλακίζονταν: «Μετά την απόφαση οι τρεις αρχιβασανιστές γελούσαν και έλεγαν “σε λίγο θα είμαστε

έξω'»». Η απεικόνιση αυτή αποσαφηνίζει καλύτερα την αντιφατική εικόνα που μετέφερε η *Ακρόπολις*. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται και στην εχθρική στάση τους απέναντι στους Πέτρου και Καίνιχ λόγω της συνεργασίας τους με τις αρχές.

Συνολικά, η εφημερίδα παρουσιάζει μια πολύ πιο γλαφυρή και καταγγελτική εικόνα, ασκώντας παράλληλα κριτική στο δικαστήριο για τις αθωώσεις και για το γεγονός ότι πολλές μαρτυρίες πολιτών φαίνεται να μην ελήφθησαν υπόψη καθώς «προφανώς οι πολίτες θεωρήθηκαν... αναξιόπιστοι».

Διαφορετική είναι η προσέγγιση του φιλοδικτατορικού *Ελεύθερου Κόσμου*. Η εφημερίδα περιορίζεται στην παράθεση των ποινών, των δηλώσεων του επιτρόπου και των συνηγόρων υπεράσπισης, αποφεύγοντας να σχολιάσει αν η απόφαση ήταν επιεικής ή αυστηρή. Σε αντίθεση με την *Ακρόπολι*, παρουσιάζει τους καταδικασθέντες ως ψυχραιμούς κατά την ανακοίνωση των ποινών. Η λέξη «βασανιστήρια» απουσιάζει από το δημοσίευμα, ενώ η συνολική παρουσίαση φαίνεται να αποσκοπεί στην παρουσίαση ενός ήπιου και αξιοπρεπούς προφίλ για τους κατηγορούμενους. Πρόκειται για μια στάση προσεκτική και συγκρατημένη, η οποία αποφεύγει τόσο την καταγγελία όσο και την ανοιχτή υπεράσπιση, διατηρώντας το προφίλ της εφημερίδας, η οποία προσπαθεί να μην υπερασπιστεί άμεσα τους κατηγορούμενους, χωρίς όμως να καταφέρνει να κρύψει την συμπάθειά της.

Τέλος, η *Καθημερινή* επιλέγει μια διαφορετική οπτική, εστιάζοντας κυρίως στη σημασία της απόφασης. Ο τίτλος «ΚΑΤΕΔΙΚΑΣΘΗ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΜΩΝ» και η διατύπωση ότι «για πρώτη φορά η Δικαιοσύνη δέχεται ως έγκλημα τα βασανιστήρια και τιμωρεί» αποκαλύπτουν μια σαφή αποδοχή και επιδοκιμασία της δικαστικής κρίσης. Η εφημερίδα αναγνωρίζει αφενός την αυστηρότητα των ποινών για τη διοίκηση του ΕΑΤ/ΕΣΑ και αφετέρου την επιείκεια προς τους στρατονόμους, προχωρώντας σε διάκριση ανάμεσα στα ανώτερα και τα κατώτερα στελέχη. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στην ιστορική σημασία της απόφασης, η οποία παρουσιάζεται ως το πρώτο βήμα για τη δικαστική αντιμετώπιση των βασανιστηρίων σε ένα μεταπολιτευτικό δημοκρατικό πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Συνολικά, η κάλυψη της απόφασης δείχνει ότι οι εφημερίδες διαφοροποιούνται κυρίως ως προς το νόημα που αποδίδουν στη δικαστική απόφαση. Οι αριστερές εφημερίδες υποδέχονται θετικά τις βαριές ποινές για τους βασικούς

υπευθύνους, χωρίς όμως να εμφανίζονται πλήρως ικανοποιημένες από το συνολικό αποτέλεσμα με την *Ελευθεροτυπία* να διατυπώνει την εντονότερη κριτική, εστιάζοντας στις αθώσεις και στη διαφορετική μεταχείριση των κατηγορουμένων.

Η δεξιά *Καθημερινή* από την άλλη δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της απόφασης ως αναγνώρισης των βασανιστηρίων από τη Δικαιοσύνη και ως ένδειξης της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών. Αντίθετα, το Βήμα και η Ακρόπολις αποφεύγουν τον άμεσο σχολιασμό των ποινών και εστιάζουν περισσότερο στη συμπεριφορά των κατηγορουμένων. Πιθανώς οι δύο εφημερίδες να αφήνουν τις ίδιες τις συμπεριφορές να μιλήσουν, αναδεικνύοντας για άλλη μια φορά τον αμετανόητο χαρακτήρα των καταδικασθέντων, ωστόσο η απουσία οποιουδήποτε επιπλέον σχολιασμού υποδηλώνει ικανοποίηση για το αποτέλεσμα και τη δικαστική διαδικασία.

Ο Ελεύθερος Κόσμος, από την πλευρά του, περιορίζεται κυρίως στην παράθεση των αποτελεσμάτων της δίκης και των σχετικών δηλώσεων, αποφεύγοντας τόσο την καταγγελτική γλώσσα όσο και οποιαδήποτε ουσιαστική αναμέτρηση με το περιεχόμενο των βασανιστηρίων.

4.4. Το ζήτημα των δανείων

Μεγάλο ενδιαφέρον ως προς τη σχέση των εφημερίδων με τους συνεργάτες της δικτατορίας παρουσιάζει επίσης η αναταραχή που προκλήθηκε την ημέρα της διάσκεψης για την ανακοίνωση των ποινών, στις 12 Σεπτεμβρίου, εξαιτίας της αποκάλυψης του συνηγόρου των κατηγορουμένων Γ. Αλφαντάκη την οποία δημοσίευσε η *Ελευθεροτυπία* ως κύριο θέμα στο πρωτοσέλιδό της:

«2 ΜΕΓΑΛΟΕΚΔΟΤΕΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΤΗΣ ΕΣΑ (Ιωαννίδη- Σπανού)

«Βόμβα στα “αμαρτωλά δημοσιογραφικά συγκροτήματα” έρριξε χθες η χούντα, αποκαλύπτοντας, ότι οι κ.κ. Χρ. Λαμπράκης (Νέα- Βήμα) και Αφοί Μπότση

(Ακρόπολις- Απογευματινή) στην 7ετία ήταν συνεργάτες της δικτατορίας και της ΕΣΑ και έλαβαν δάνεια πολλών εκατομμυρίων».²⁶

Το δημοσίευμα συνεχίζει μεταφέροντας τα λόγια του συνηγόρου, σύμφωνα με τα οποία ο Λαμπράκης είχε δεχθεί δάνειο 80 εκ. δραχμών, ενώ επισκεπτόταν συχνά το ΕΑΤ/ΕΣΑ και τον Ιωαννίδη, ζητώντας αντάλλαγμα για την βοήθεια που προσέφεραν οι εφημερίδες του στη δικτατορία. Ως προς τον Μπότση, αναφέρεται πως είχε δεχθεί δάνειο ύψους 415 εκ. και ζητούσε επίσης ανταλλάγματα για τη βοήθειά του. Η *Ελευθεροτυπία* σημειώνει ακόμη ότι και οι δύο εκδότες απάντησαν υποστηρίζοντας πως τα ποσά που είχαν λάβει ήταν πολύ μικρότερα, καθώς και ότι η *Ακρόπολις* προχώρησε σε αποστολή εξωδίκου.

Ο ίδιος ο Λαμπράκης, γράφοντας στο *Βήμα* στις 13 Σεπτεμβρίου αναφέρει σειρά περιστατικών εκφοβισμού και απειλών που, όπως υποστηρίζει, είχε δεχθεί ο ίδιος επανειλημμένα κατά την επταετία, καθώς και την οκτάμηνη κράτηση του ως αποτέλεσμα της αντίθεσης του στο καθεστώς. Παράλληλα, εκφράζει την απογοήτευσή του για τη στάση που κρατά η *Ελευθεροτυπία* απέναντι στο ζήτημα.²⁷

Σε διαφορετικό δημοσίευμα σχετικά με την απόφαση της δίκης και την τελική αγόρευση του Αλφαντάκη, μεταφέρει και μια στιχομυθία μεταξύ του συνηγόρου των κατηγορουμένων και των δημοσιογράφων. Σύμφωνα με το δημοσίευμα, «από νωρίς το πρωί ο δικηγόρος της χούντας Γ. Αλφαντάκης αισθανόταν θριαμβευτής για τα όσα “απεκάλυπεν” στην αγόρευσή του και με τα οποία κατάφερε να μετατοπισθή το θέμα και από κατηγορούμενοι οι βασανισταί να φανούν κατήγοροι».

Ο συνήγορος περιγράφεται να πλησιάζει προκλητικά ορισμένους δημοσιογράφους και να τους λέει «Για μένα η δίκη τελείωσε. Το μπαλάκι το πέταξα και το παίζετε τώρα μεταξύ σας. Αυτό που ήθελα το πέτυχα». Όταν οι δημοσιογράφοι τον κατηγόρησαν για λασπολογία, εκείνος έδειξε να απολαμβάνει την αναταραχή που είχε προκαλέσει, λέγοντας πως ξαφνιάστηκε από την απουσία μηνύσεων από το *Βήμα* και τα *Νέα*, καθώς μια τέτοια κίνηση θα τους απέφερε περισσότερες πωλήσεις και δημοσιότητα ενώ δήλωσε πως δε θα ζητούσε ποσοστά από την *Ελευθεροτυπία* έπειτα από την επιτυχία που είχε το δημοσίευσμά της. Οι δημοσιογράφοι ζήτησαν από τον επίτροπο Ζούβελο να σχολιάσει τα γεγονότα αλλά εκείνος έδειξε να ταραίζεται και

²⁶ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 12/09/1975.

²⁷ Εφημερίδα *Το Βήμα*, 13/09/1975.

απέφυγε να κάνει δηλώσεις, αναφέροντας ωστόσο: « *Εδώ του έβαλαν του Αλφαντάκη φωτογραφία στην πρώτη σελίδα. Αυτά τα λέμε;*».

Πρόκειται για ένα ενδεικτικό περιστατικό της έντασης και της καχυποψίας που επικρατούσε στον χώρο του Τύπου κατά τη διάρκεια των δικών. Ο συνήγορος των βασανιστών επιδίωκε και, σε σημαντικό βαθμό, κατάφερε να προκαλέσει έριδα μεταξύ των εφημερίδων, μετατοπίζοντας προσωρινά το ενδιαφέρον από τους κατηγορουμένους στον ίδιο τον Τύπο. Ανεξάρτητα από την αλήθεια ή μη των ισχυρισμών του, το γεγονός ότι προκάλεσαν τόσο μεγάλη αναστάτωση δείχνει πως υπήρχε ήδη πρόσφορο έδαφος για τέτοιου είδους κατηγορίες.

Η στάση που κράτησε κάθε εφημερίδα κατά τη διάρκεια της επταετίας φαίνεται ότι αποτελούσε ιδιαίτερα ευαίσθητο και αμφιλεγόμενο ζήτημα στον δημοσιογραφικό χώρο. Αυτό συνδέεται και με το γεγονός ότι αρκετές εφημερίδες είχαν αναγκαστεί να διακόψουν τη λειτουργία τους, ενώ άλλες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αρνήθηκαν να λειτουργήσουν υπό τη λογοκρισία του καθεστώτος. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η αναφορά της *Ελευθεροτυπίας* σε «αμαρτωλά δημοσιογραφικά συγκροτήματα» υποδηλώνει ότι οι δηλώσεις του Αλφαντάκη λειτούργησαν για ορισμένους ως επιβεβαίωση προϋπάρχουσας υποψίας σχετικά με τη στάση μεγάλων εκδοτικών συγκροτημάτων κατά τη δικτατορία.

Ταυτόχρονα, η ίδια η ανάγκη του συνηγόρου των κατηγορουμένων να δημιουργήσει αντιπαράθεση μεταξύ των εφημερίδων και να πλήξει την αξιοπιστία ορισμένων από αυτές, αναδεικνύει τη σημασία που είχε η δημοσιογραφική κάλυψη της δίκης. Γίνεται φανερό ότι η εικόνα που διαμόρφωνε ο Τύπος επηρέαζε άμεσα την κοινή γνώμη και ότι η υπεράσπιση των κατηγορουμένων αντιμετώπιζε τις εφημερίδες εχθρικά. Ακόμη και η αντίδραση του επιτρόπου Ζούβελου, ο οποίος γνώριζε τη φωτογραφία που είχε δημοσιεύσει η *Ελευθεροτυπία* στο πρωτοσέλιδό της, δείχνει ότι οι παράγοντες της δίκης παρακολουθούσαν στενά τη γραμμή και τις επιλογές των εφημερίδων. Έτσι, το περιστατικό φανερώνει τον ενεργό ρόλο του Τύπου ως παράγοντα που επηρέαζε το κλίμα γύρω από τη δίκη.

4.5. Η δεύτερη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ

Η δεύτερη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ ορίστηκε από βούλευμα που εκδόθηκε κατόπιν 700 ιδιωτικών μηνύσεων. Πραγματοποιήθηκε επίσης στο Στρατοδικείο Αθηνών στο Ρουφ, με επίτροπο τον Κ. Ανάργυρο, ξεκινώντας στις 13 Οκτωβρίου 1975. Αντιδράσεις προκάλεσε το γεγονός πως στην ίδια υπόθεση συνδικάστηκε η υπόθεση των «σάπιων κρεάτων». Στην περίπτωση της δεύτερης δίκης, τα θύματα των βασανιστηρίων ήταν κυρίως φοιτητές και νέοι που φυλακίστηκαν μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου την περίοδο 1973-1974, αλλά και πολίτες και στρατιωτικοί κατά το διάστημα 1969-1974. Οι τόποι στους οποίους πραγματοποιήθηκαν τα βασανιστήρια δεν περιορίζονταν στο ΕΑΤ/ΕΣΑ αλλά και σε στρατιωτικούς χώρους στο Μπογιάτι, τον Άγιο Ιωάννη στον Πειραιά, στον Διόνυσο και στην Τρίπολη.²⁸

Οι 36 κατηγορούμενοι -στρατονόμοι, οπλίτες και αξιωματικοί-, μεταξύ των οποίων οι περισσότεροι δικάζονταν και στην πρώτη δίκη αλλά και σε διαφορετικές, ήταν οι Αν. Αναστασόπουλος, Δ. Αντωνόπουλος, Π. Βυζανιάρης, Σπ. Γεωργακόπουλος, Κ. Γκιαούρης, Π. Γκόρος, Χ. Γκουντέβας, Ε. Δεμερτζίδης, Α. Δενέλαβας, Ν. Ζαχαράκης, Χ. Ζουλινός, Θ. Θεοφιλογιαννάκος, Β. Ιωαννίδης, Κ. Κατσαούνης, Α. Κεσικιάδης, Χ. Κολλιός, Θ. Κωνσταντίνου, Ι. Μανουσάκης, Ευστ. Ματζώρος, Θ. Μιχάλης, Χ. Μογιάνος, Αν. Μπέλλος, Κ. Μπούφας, Π. Ντότας, Π. Παναγιωτίδης, Θ. Παπαγεωργίου, Δ. Παπαχαραλάμπους, Φ. Πεταλάς, Μ. Πέτρου, Π. Σιδηρόπουλος, Ν. Σίμος, Αν. Σπανός, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Γ. Τσάλας, Ν. Χατζησήσης.²⁹

²⁸ Κατέρης Λ., ό.π., σ. 44- 48, 63

Λάζου Β., ό.π., σ. 162,

Εφημερίδα *Η Αυγή*, 14/10/1975,

Κρεμμυδάς Γ. Θ., ό.π., σ. 91.

²⁹ Στο ίδιο, ό.π., σ. 14, 91- 92,

Κατέρης Λ., ό.π., σ. 44.

4.6. Μοτίβα στην κάλυψη της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ

Η στάση του Τύπου κατά τη διάρκεια της δίκης δεν διαφοροποιείται ουσιαστικά από την αρχική φάση της κάλυψης. Συχνά καταγράφονται σκηνές επιθετικότητας των βασανιστών προς τους δημοσιογράφους αλλά και προς τους μάρτυρες κατηγορίας, οι οποίες όμως δεν αποτελούν πάντοτε πρώτη είδηση. Οι εφημερίδες παρακολουθούν το ζήτημα παράλληλα με την υπόλοιπη επικαιρότητα, αποδίδοντάς του μεγαλύτερη βαρύτητα σε περιόδους όπου σημειώνονται πιο έντονα ή κραυγαλέα περιστατικά. Στα πρωτοσέλιδα αναδεικνύονται κατά διαστήματα οι περιγραφές των βασανιστηρίων, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στις κυνικές απολογίες και στην προκλητική στάση των κατηγορουμένων.³⁰

4.7. Η δίκη της Ασφάλειας Αθηνών

Και στην περίπτωση της Ασφάλειας Αθηνών ορίστηκαν δύο δίκες με βάση χρονικό κριτήριο, διαχωρίζοντας την περίοδο της δικτατορίας του Παπαδόπουλου (1967-1973), από τα χρόνια κατά τα οποία η Γενική Ασφάλεια στεγαζόταν στην οδό Μπουμπουλίνας, από εκείνη της δικτατορίας Ιωαννίδη (1973-1974), όταν είχε μεταφερθεί στη λεωφόρο Μεσογείων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η υπόθεση που αφορούσε την οδό Μπουμπουλίνας, διαβόητη για τα φρικτά βασανιστήρια που πραγματοποιήθηκαν εκεί, παραπέμφθηκε σε Πλημμελειοδικείο, όπως και οι περισσότερες άλλες δίκες αστυνομικών και χωροφυλάκων που προέκυψαν, οι οποίες ήταν δεκάδες τόσο στην Αττική όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα.³¹

³⁰ Εφημερίδες *Η Ακρόπολις*, *Η Αυγή*, *Το Βήμα*, *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, *Η Ελευθεροτυπία*, *Η Καθημερινή*, *Ο Ριζοσπάστης*, 15/10/1975- 15/11-1975.

³¹ Κρεμμυδάς Γ. Θ., ό.π., σ. 14- 15,
Καλλιβρετάκης Λ., ό.π., σ. 19- 28,
Κατέρης Λ., ό.π., σ. 64.

Αντίθετα, η υπόθεση που αφορούσε την περίοδο της ιωαννινδικής δικτατορίας αποτελεί τη μοναδική περίπτωση παραπομπής σε Κακουργιοδικείο. Σε αντίθεση με δύο από τις άλλες τρεις σημαντικές δίκες, η συγκεκριμένη δεν κινήθηκε αυτεπάγγελα, αλλά έπειτα από μηνύσεις πολιτών. Η δίκη ξεκίνησε στις 11 Νοεμβρίου του 1975, στο Μεικτό Ορκωτό Κακουργιοδικείο της Χαλκίδας με εισαγγελέα τον Ευθ. Μαρκάκη. Πρόκειται για μια από τις πιο πολύκροτες δίκες της περιόδου της αποχουντοποίησης καθώς συγκέντρωσε επίσης τις έντονες αντιδράσεις του Τύπου και της αντιπολίτευσης.³²

Οι 14 κατηγορούμενοι αστυνομικοί, μεταξύ των οποίων αστυφύλακες, αρχιφύλακες και αξιωματικοί, ήταν οι εξής: Γ. Γκάνος, Π. Γώγος, Δ. Λουκόπουλος, Β. Ζούζουλας, Ι. Καλύβας, Ι. Κανέλλος, Π. Κανούσης, Κ. Καραπαναγιώτης, Β. Κραββαρίτης, Θ. Κωτσάκης, Ευαγγ. Μάλλιος, Πετ. Μπάμπαλης, Χ. Παύλου, Κ. Σμαίλης, Κ. Τσικριτής. Και σε αυτή την περίπτωση υπήρχαν κατηγορούμενοι εναντίον των οποίων εκκρεμούσαν και άλλες δίκες.³³

Στη δίκη κατέθεσαν συνολικά 100 μάρτυρες κατηγορίας. Μεταξύ αυτών, οι 41 ήταν βασανισθέντες, όλοι μέλη οργάνωσεων του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος ή του ίδιου του κόμματος.³⁴

4.8. Μοτίβα στην κάλυψη της δίκης της Ασφάλειας Αθηνών

Σε γενικές γραμμές, η δίκη καλύφθηκε από τον Τύπο σχεδόν σε καθημερινή βάση. Ωστόσο, η δημοσιογραφική της παρουσίαση διαφοροποιήθηκε σε σχέση με τις δίκες του ΕΑΤ/ΕΣΑ, κυρίως επειδή η συμπεριφορά των κατηγορουμένων μέσα στη δικαστική αίθουσα υπήρξε λιγότερο προκλητική. Το γεγονός αυτό δεν σημαίνει ότι η διαδικασία στερήθηκε έντασης. Αντίθετα, οι καταθέσεις μαρτύρων και κατηγορουμένων, καθώς και οι παρεμβάσεις των συνηγόρων, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις, λόγω της βαρύτητας των περιστατικών που περιγράφονταν. Η κάλυψη

³² Κατέρης Λ., σ. 55- 63,

Λάζου Β., ό.π., σ. 169.

³³ Κρεμμυδάς Γ. Θ., ό.π., σ. 77, 98,

Κατέρης Λ., ό.π., σ. 54- 61.

³⁴ Στο ίδιο, σ. 55.

της δεύτερης ημέρας της δίκης είναι ενδεικτική της ευρύτερης δημοσιογραφικής αντιμετώπισης της υπόθεσης και, ειδικότερα, του τρόπου με τον οποίο ο Τύπος διαχειρίστηκε την περιγραφή των βασανιστηρίων.³⁵

Στις 13 Νοεμβρίου, οι περισσότερες εφημερίδες επικεντρώθηκαν στα βασανιστήρια που αποκαλύφθηκαν μέσα από τις καταθέσεις των μαρτύρων της προηγούμενης ημέρας. Εξαίρεση αποτέλεσε ο *Ελεύθερος Κόσμος*, ο οποίος αφιέρωσε το δημοσίευσμά του στο γεγονός ότι ορισμένοι μάρτυρες κατέθεσαν, όπως ανέφερε, «επηυξημένες και βελτιωμένες καταθέσεις», με αποτέλεσμα να δεχθούν επίπληξη από τον Εισαγγελέα. Το δημοσίευμα δεν δίνει έμφαση στα βασανιστήρια αλλά, αντίθετα, φαίνεται να επιχειρεί κυρίως να μειώσει το κύρος των μαρτύρων. Όταν τα βασανιστήρια αναφέρονται, αυτό γίνεται μόνο μέσα από την παράθεση των πρακτικών και με τρόπο αρκετά τροποποιημένο ή αποδυναμωμένο, ώστε οι πράξεις βίας που περιγράφονται να εμφανίζονται λιγότερο σοβαρές.³⁶

Η στάση αυτή διαφοροποιείται αισθητά από την πρακτική των περισσότερων εφημερίδων, οι οποίες επέλεξαν να αναδείξουν τις λεπτομέρειες των βασανιστηρίων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι περιγραφές είναι ιδιαίτερα παραστατικές και φορτισμένες, ενώ σε άλλες παρουσιάζονται με πιο συγκρατημένο τρόπο, κυρίως μέσα από την παράθεση των πρακτικών. Συνολικά, πάντως, οι λεπτομέρειες των βασανισμών εμφανίζονται στον Τύπο ως κεντρικό στοιχείο της κάλυψης· άλλοτε ήδη από το πρωτοσέλιδο και άλλοτε στις εσωτερικές σελίδες, με διαφορετικό κάθε φορά βαθμό έντασης και προβολής.

Η *Ακρόπολις* κάνει στο πρωτοσέλιδό της μια σύντομη αναφορά στη δεύτερη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ, χωρίς να προβάλλει εκεί τη δίκη της Χαλκίδας. Η σχετική κάλυψη βρίσκεται στη δεύτερη σελίδα, όπου δημοσιεύεται εκτενές κείμενο με τίτλο «Φάλαγγα στο γκαράζ με αναμμένη μηχανή». Στο δημοσίευμα παρατίθενται τα πρακτικά της δίκης και οι καταθέσεις μαρτύρων κατηγορίας, μέσα από τις οποίες αναφέρονται περιστατικά βασανισμού. Ο τίτλος καθιστά σαφές ότι τα βασανιστήρια αποτελούν κεντρικό στοιχείο του δημοσιεύματος, ωστόσο, η παρουσίασή τους

³⁵ Εφημερίδες *Η Ακρόπολις*, *Η Αυγή*, *Το Βήμα*, *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, *Η Ελευθεροτυπία*, *Η Καθημερινή*, *Ο Ριζοσπάστης*, 12/11/1975- 02/12/1975.

³⁶ Εφημερίδα *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, 13/11/1975.

βασίζεται κυρίως στην παράθεση των πρακτικών και δεν συνοδεύεται από εκτενέστερο σχολιασμό της εφημερίδας.³⁷

Αντίστοιχα, το *Βήμα* αναφέρει στην πρώτη σελίδα του ότι «‘‘Πάγκος’’ και ‘‘Σπάγγος’’ ήταν τα βασανιστήρια για τους φοιτητές στη Γενική Ασφάλεια», ενώ τονίζει ότι οι κατηγορούμενοι προσπάθησαν να λασπολογήσουν εναντίον των μαρτύρων. Και εδώ οι πράξεις βασανισμού δεν απομονώνονται με ιδιαίτερα έντονο τυπογραφικό τρόπο, καθώς εντάσσονται μέσα στο κείμενο. Προβάλλονται ήδη από το πρωτοσέλιδο, χωρίς όμως να απομονώνονται τυπογραφικά ή να αποκτούν ιδιαίτερα δραματική παρουσίαση. Στις εσωτερικές σελίδες, όπου παρατίθενται αναλυτικότερα τα πρακτικά, οι περιγραφές γίνονται πιο λεπτομερείς.³⁸

Ο *Ριζοσπάστης* έχει επίσης στην πρώτη σελίδα τον τίτλο «ΦΡΙΚΗ ΠΛΗΜΜΥΡΙΖΕΙ ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, **Οι ματωμένες μέρες στο άντρο των βασανιστών της οδού Μεσογείων**». Σε αυτή την περίπτωση, αναγράφονται σε εισαγωγική παράγραφο με μεγαλύτερα γράμματα «Μαστίγωμα στο πρόσωπο. Συστροφή γεννητικών οργάνων, δέσιμο στο κρεβάτι του Προκρούστη και ανελέητος ξυλοδαρμός με φάλαγγα» ενώ σε επόμενη σελίδα παρατίθενται λεπτομερέστερα οι καταθέσεις των βασανισθέντων. Ορισμένα βασανιστήρια αναφέρονται και σε τίτλους.³⁹

Η *Αυγή* έχει στο πρωτοσέλιδο κεντρικό θέμα τη δεύτερη μέρα με τίτλο «**ΤΟ ‘‘ΤΚΑΡΑΖ ΤΟΥ ΤΡΟΜΟΥ’’** Ανατριχιαστικές λεπτομέρειες καταθέτουν οι μάρτυρες». Το δημοσίευμα αναφέρει πως οι θεματοφύλακες της «εθνικόφρονος Ελλάδος» ανταγωνίζονταν σε εφευρετικότητα τους συναδέλφους τους στο ΕΑΤ/ΕΣΑ. Η εφημερίδα προχωρά επίσης σε έντονη περιγραφή του σκληρότερου βασανιστηρίου που κατέθεσε ο μάρτυρας Θ. Τζατζής, ήδη από το πρωτοσέλιδο, ως προαναγγελία του αναλυτικότερου ρεπορτάζ. Σε επόμενη σελίδα παρατίθενται τα πρακτικά, όπου περιγράφονται λεπτομερέστερα τα βασανιστήρια του Τζατζή, αλλά και άλλων μαρτύρων.⁴⁰

Πιο περιγραφικό είναι και το πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής*, όπου αναγράφεται «**Στην Ασφάλεια μας έδερναν δεμένους πάνω σε πάγκους,**

³⁷ Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 13/11/1975.

³⁸ Εφημερίδα *Το Βήμα*, 13/11/1975.

³⁹ Εφημερίδα *Ο Ριζοσπάστης*, 13/11/1975.

⁴⁰ Εφημερίδα *Η Αυγή*, 13/11/1975.

ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΕΙ ‘‘ΠΑΛΟΥΚΩΜΑΤΑ’’». Η αναφορά αυτή δεν εμφανίζεται ως κεντρικό θέμα και τυπογραφικά παραμένει σχετικά διακριτική, παρ’ όλα αυτά, η εφημερίδα ξεκινά την περιγραφή των βασανιστηρίων ήδη από την πρώτη σελίδα, σημειώνοντας ότι στη δίκη ακούστηκαν ανατριχιαστικές λεπτομέρειες. Στην πέμπτη σελίδα αφιερώνεται μεγάλος χώρος στο θέμα, με παράθεση των πρακτικών, των μαρτυριών βασανισθέντων και των ερωτήσεων που υπέβαλε ο Μάλλιος σε μάρτυρα, με σκοπό, όπως κρίνει η *Καθημερινή*, να «σπάσει» την εντύπωση που είχε αφήσει η κατάθεση ενός θύματος.⁴¹

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι τόσο η *Αυγή* και ο *Ριζοσπάστης* όσο και η *Καθημερινή*, παρότι καταδικάζουν τα εγκλήματα και τάσσονται σαφώς με την πλευρά των θυμάτων, αξιοποιούν τις περιγραφές των βασανιστηρίων και ως μέσο εντυπωσιασμού. Η καταγγελία της βίας συνυπάρχει, επομένως, με μια μορφή θεαματοποίησης της βίας, καθώς οι σωματικές και σεξουαλικές κακοποιήσεις δεν παρουσιάζονται μόνο ως αποδεικτικά στοιχεία στη δικαστική διαδικασία, αλλά και ως υλικό που προκαλεί σοκ στον αναγνώστη.

Η πιο έντονη περίπτωση είναι η *Ελευθεροτυπία*, η οποία στις 13 Νοεμβρίου προβάλλει το θέμα ως κεντρικό στο πρωτοσέλιδό της, με πολύ μεγάλα γράμματα και τίτλο «ΑΝΑΣΚΟΛΟΠΙΖΑΝ και έδερναν αλύπητα με ‘‘επιστήμη’’». Η εφημερίδα σχολιάζει ότι η Ασφάλεια ξεπέρασε την ΕΣΑ σε κτηνωδία και φαντασία, ενώ προχωρά σε απαρίθμηση σειράς βασανιστηρίων, κυρίως σεξουαλικής φύσεως. Σε επόμενη σελίδα οι περιγραφές συνεχίζονται και αποκτούν θέση τίτλων, ενώ δημοσιεύονται φωτογραφίες μαρτύρων με λεζάντες στις οποίες αναγράφονται τα βασανιστήρια που υπέστη ο καθένας.⁴²

Πρόκειται για μια ιδιαίτερα φορτισμένη δημοσίευση, η οποία προκαλεί έντονα συναισθήματα στον αναγνώστη όχι μόνο λόγω των όσων περιγράφονται, αλλά και λόγω του τρόπου με τον οποίο αυτά παρουσιάζονται. Η *Ελευθεροτυπία* δεν κρατά έναν αποστασιοποιημένο και τυπικό δημοσιογραφικό ρόλο, αντίθετα, προβάλλει τη βία με τέτοιον τρόπο ώστε η καταγγελία των βασανιστηρίων να συνδέεται με τη θεαματοποίησή τους.

⁴¹ Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 13/11/1975.

⁴² Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 13/11/1975.

Σε γενικές γραμμές, οι περισσότερες εφημερίδες χαρακτηρίζουν τις καταθέσεις των θυμάτων ως φρικιαστικές ή ανατριχιαστικές. Ωστόσο, δεν χειρίζονται όλες με τον ίδιο τρόπο τις περιγραφές των βασανιστηρίων. Ορισμένες τις παρουσιάζουν πιο συγκρατημένα, κυρίως μέσα από την παράθεση των πρακτικών, ενώ άλλες επιμένουν περισσότερο στις λεπτομέρειες και τις προβάλλουν με πιο έντονο τρόπο. Η απουσία πρόσθετου σχολιασμού είναι, ως έναν βαθμό, αναμενόμενη, καθώς οι ίδιες οι περιγραφές λειτουργούν ήδη ως ισχυρό επιχείρημα εναντίον των κατηγορουμένων.

Το ζήτημα που προκύπτει αφορά την ένταση που επιλέγει να δώσει κάθε εφημερίδα στις περιγραφές των βασανιστηρίων. Στις αριστερές εφημερίδες οι περιγραφές εμφανίζονται συχνά πιο αναλυτικές και πιο σκληρές. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως προσπάθεια να παρουσιαστεί στην κοινή γνώμη η πραγματικότητα της δικτατορικής βίας χωρίς αποσιωπήσεις. Ταυτόχρονα, όμως, δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι τέτοιου είδους περιγραφές προκαλούν έντονη εντύπωση. Έτσι, η κάλυψη των βασανιστηρίων φαίνεται να βρίσκεται στο όριο ανάμεσα στην ανάγκη να καταγραφούν και να καταγγεληθούν τα εγκλήματα της χούντας και στον κίνδυνο η βία να μετατραπεί σε αντικείμενο θαυματοποίησης της βίας.

4.9. Η απόφαση της δίκης της Ασφάλειας Αθηνών

Την Κυριακή 30 Νοεμβρίου 1975, το Κακουργιοδικείο Χαλκίδας ανακοίνωσε την απόφασή του για τους αστυνομικούς κατηγορούμενους, προκαλώντας σάλο στην κοινή γνώμη.

Η απόφαση όριζε την αθώωση όλων των κατηγορουμένων εκτός από τέσσερις. Συγκεκριμένα, ο Μάλλιος καταδικάστηκε σε δέκα μήνες φυλάκισης με δικαίωμα εξαγοράς της ποινής, ο Γώγος σε φυλάκιση πέντε μηνών με τριετή

αναστολή, ο Λουκόπουλος σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών με τριετή αναστολή και ο Παύλου σε φυλάκιση τεσσάρων μηνών με τριετή αναστολή.⁴³

Την επόμενη μέρα, το πρωτοσέλιδο της *Ελευθεροτυπίας* φέρει με μεγάλους τίτλους «**ΑΘΩΩΣΑΝ ΤΟΥ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ**, Κατάπληκτη η Κοινή Γνώμη από την ΑΠΟΦΑΣΗ» και συνοδεύεται από δημοσιεύματα για τη δίκη όπως: «Η κυβέρνηση ευθύνεται καταγγέλλουν τα κόμματα, Προσπάθεια τρομοκρατίας του λαού». Δίπλα στη φωτογραφία των τεσσάρων καταδικασθέντων από τους 14 κατηγορούμενους, αναγράφονται οι ποινές από 10 μέχρι 4 μήνες με αναστολή ή εξαγορά.⁴⁴

Η *Ελευθεροτυπία* συνδέει άμεσα την απόφαση του Κακουργιοδικείου με την έκκληση του Παπαδόπουλου να «διατηρηθεί το κύρος της Αστυνομίας» και μεταφέρει το κλίμα έντονης έκπληξης που επικράτησε στην αίθουσα του δικαστηρίου. Σύμφωνα με την περιγραφή, οι αστυνομικοί πανηγύριζαν, μαζί με τους συγγενείς τους, για τις ιδιαίτερα ήπιες ποινές, ενώ τα θύματα-μάρτυρες εμφανίζονταν συντετριμμένα από την έκβαση της δίκης. Η εφημερίδα αποτυπώνει με σαφήνεια την έκπληξη της κοινής γνώμης και αναδεικνύει τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, η οποία κατηγορήσε σύσσωμη την κυβέρνηση για το αποτέλεσμα της διαδικασίας και ζήτησε την παραίτηση του υπουργού Δημόσιας Τάξης Σόλωνα Γκίκα. Σύμφωνα με αρκετούς πολιτικούς εκπροσώπους, ο Γκίκας αποτελούσε μέρος του προβλήματος της κυβερνητικής ανοχής προς τους συνεργάτες της δικτατορίας, στους οποίους είχε απονεμηθεί χάρη. Παράλληλα, η *Ελευθεροτυπία* διατυπώνει την άποψη ότι, ακόμη και στο ενδεχόμενο αποχώρησης του υπουργού, δεν διαφαίνεται ιδανικός αντικαταστάτης, καθώς ο χώρος της Αστυνομίας και γενικότερα της Δημόσιας Τάξης εμφανίζεται άρρηκτα συνδεδεμένος με τη φιλοδικτατορική ομάδα που εξ αρχής στήριξε τους βασανιστές και συνέβαλε στην αθώωσή τους.

Πρόκειται για μια καθαρή πολιτική ανάλυση ιδιαίτερης σημασίας στο μεταπολιτευτικό πλαίσιο και ιδίως κατά την περίοδο της αποχουντοποίησης, καθώς η εφημερίδα καταλήγει ουσιαστικά στο συμπέρασμα ότι η εκκαθάριση των θεσμών ήταν εξ αρχής καταδικασμένη.

Η Αυγή κινείται στο ίδιο μήκος κύματος. Στις 2 Δεκεμβρίου, δημοσιεύει στο πρωτοσέλιδό της «Παρεμβαίνει ο Άρειος Πάγος, **ΘΥΕΛΛΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕ** η

⁴³ Κατέρης Λ., ό.π, σ. 60- 61.

⁴⁴ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 01/12/1975.

αθώωση των βασανιστών», συνοδεύοντας το κεντρικό θέμα με ένα μικρό κείμενο με τίτλο **«Τα φίδια»**, στο οποίο καταδικάζει την κυβέρνηση για τη δημιουργία κλίματος ανοχής απέναντι στους βασανιστές και τους συνεργάτες της δικτατορίας στους κυβερνητικούς κόλπους και τον χώρο της δημόσιας τάξης, εκφράζοντας την αποδοκιμασία της κοινής γνώμης. Στο κεντρικό της δημοσίευμα αναφέρει την αντίδραση της κυβέρνησης, η οποία προσπάθησε να αποποιηθεί της ευθύνης της, καθώς και την παρέμβαση του Αρείου Πάγου, με τον εισαγγελέα του να ζητά τη δικογραφία για να τη μελετήσει. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το άρθρο της εφημερίδας στο οποίο σχολιάζεται πως η απόφαση της Χαλκίδας επέδρασε θετικά στην ψυχολογία των βασανιστών που κρίνονταν ταυτόχρονα στο Στρατοδικείο, με τους κατηγορούμενους να ζητούν από τους δικαστές να φανούν αντάξιοι εκείνων της Χαλκίδας.⁴⁵

Σε γενικές γραμμές, η *Αυγή* προχωρά σε έναν παραλληλισμό μεταξύ, αφενός, των βασανιστηρίων και της ατιμωρησίας των υπευθύνων και αφετέρου, της ευρύτερης κοινωνικής οδύνης που προκάλεσε η δικτατορία της επταετίας και της «αθώωσης» ουσιαστικά του καθεστώτος από την κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να παραμένει αθεράπευτο το συλλογικό τραύμα. Από την άλλη, η εφημερίδα αντιδιαστέλλει την κυβερνητική στάση ανοχής και συμπόρευσης με τους δικτατορικούς μηχανισμούς προς την κοινωνική αντοχή και επαγρύπνηση απέναντι σε φιλοδικτατορικές πρακτικές.

Ο *Ριζοσπάστης*, με τίτλο «Μετά την απόφαση του δικαστηρίου της Χαλκίδας για τους βασανιστές **ΝΑ ΜΠΕΙ ΦΡΑΓΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ**» επαναλαμβάνει τις ίδιες κατηγορίες κατά της κυβέρνησης και σημειώνει επίσης την επίδραση της είδησης στους κατηγορούμενους του Στρατοδικείου, καθώς **«Οι αρχιβασανιστές του ΕΑΤ/ΕΣΑ αποθρασυμένοι ζητούν αθώωση»**. Πέρα από αυτά, αξιοποιεί το γεγονός για να περάσει την αντιαμερικανική γραμμή του κόμματος, συνδέοντας τη στάση της κυβέρνησης με τον αντικομμουνισμό που εκφράζεται υπό την αμερικανική πίεση και κάνοντας λόγο για τη στάση των ΗΠΑ ως προς το Κυπριακό και τις αμερικανικές βάσεις. Η προσέγγιση αυτή μεταφέρει το γεγονός της δικαστικής απόφασης από το στενό πολιτικό, νομικό

⁴⁵ Εφημερίδα *Η Αυγή*, 02/12/1975.

και κοινωνικό του πλαίσιο σε ένα ευρύτερο ιδεολογικό και γεωπολιτικό πεδίο, σε μια ανάλυση αρκετά διαφορετική από τις υπόλοιπες εφημερίδες.⁴⁶

Στο ίδιο μήκος κύματος με άλλες εφημερίδες, στις 2 Δεκεμβρίου το *Βήμα* αναφέρει στο πρωτοσέλιδο **ΚΑΙ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ Η ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΗ** και κάνει λόγο για την *αγανάκτηση* όλων των κομμάτων της αντιπολίτευσης αλλά και της κοινής γνώμης καθώς και την κίνηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου να ζητήσει τη δικογραφία και τα πρακτικά της δίκης από τη Χαλκίδα προκειμένου να εξετάσει το ενδεχόμενο να ασκήσει αναίρεση της αποφάσεως.⁴⁷

Το *Βήμα* παρουσιάζει επίσης τη θέση των κομμάτων τα οποία υποστηρίζουν πως η απόφαση είναι αποτέλεσμα της κυβερνητικής αδυναμίας ή απόφασης να μην προχωρήσει σε πραγματική και ουσιαστική εκκαθάριση του χώρου της Δικαιοσύνης με αποτέλεσμα να καθίσταται επιτρεπτή η παρέμβαση της κυβέρνησης στη δίκη μέσω του Γκίκα. Ταυτόχρονα, σε άλλο δημοσίευμα με τον τίτλο **ΕΚΕΙ ΦΘΑΣΑΜΕ**, η εφημερίδα εκφράζει την αγανάκτησή της, αναφέροντας πως ο νόμος δεν της επιτρέπει να σχολιάσει την απόφαση πριν γίνει αμετάκλητη ωστόσο ότι δε την εμποδίζει από την διερμηνεία των συναισθημάτων που προκλήθηκαν στο άκουσμα της απόφασης. Υποδηλώνει επομένως ότι σε περίπτωση δυνατότητας περαιτέρω σχολιασμού, η κριτική θα ήταν ακόμα πιο έντονη.

«Πώς να απορήσουν οι πολίτες, όταν ανώτατοι αστυνομικοί εν ενεργεία εμφανίζονται ως μάρτυρες υπεράσπισης [...] στη δίκη των βασανιστών; Πώς να εκπλαγούν όταν ο προϊστάμενος υπουργός εκδίδει συγχωροχάρτια για τους ενόχους; Και πως οι δικασταί να εκτελέσουν το έργο τους όταν η ίδια η κυβέρνηση έσπευσε, πριν καν εκδοθεί το σκεπτικό της αποφάσεως του Εφετείου, να την ανατρέψει δηλώνοντας ότι θα κινήσει η ίδια τη διαδικασία της χάριτος υπέρ των πρωταιτίων της δικτατορίας;»

Τόσο το *Βήμα* επομένως, όσο και η *Αυγή* και η *Ελευθεροτυπία*, εκφράζουν ουσιαστικά την ίδια απογοήτευση και αγανάκτηση του Τύπου και της κοινής γνώμης, και αμφισβητούν ανοιχτά την πορεία της διαδικασίας εκκαθάρισης κατακρίνοντας την κυβέρνηση.

⁴⁶ Εφημερίδα *Ο Ριζοσπάστης*, 02/12/1975.

⁴⁷ Εφημερίδα *Το Βήμα*, 02/12/1975.

Η αποδοκιμασία του *Βήματος* προχωράει ένα βήμα παραπέρα, και εκφράζεται στο βαθμό της ειρωνείας καθώς σχολιάζεται πως «Άφησε διακριτικά να εννοηθεί ο υπουργός της Δικαιοσύνης ότι “ενδεχομένως” δεν συμφωνεί με την κρίση του δικαστηρίου. Η επιφύλαξή του- αν “ενδεχομένως” υπάρχει [...] .»

Η *Καθημερινή*, από την άλλη, γράφει στο πρωτοσέλιδό της «**Ενώ νέα μεγάλη δίκη αναμένει τους αθωωθέντας βασανιστάς ΠΑΡΕΜΒΑΙΝΕΙ Ο ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ, Εξετάζεται ο φάκελλος Χαλκίδος για την άσκηση αναιρέσεων**»⁴⁸

Η στάση της δεξιάς εφημερίδας είναι διαφορετική από τις υπόλοιπες, καθώς δίνει κυρίως έμφαση στην παρέμβαση του Αρείου Πάγου και τη δήλωση του υπουργού Δικαιοσύνης ότι η απόφαση δεν είναι αμετάκλητη, ενώ γράφει χαρακτηριστικά «Δεν εγλύτωσαν οι βασανισταί αστυνομικοί, τους οποίους το Κακουργιοδικείο της Χαλκίδος αθώωσε ή ετιμώρησε με συμβολικές ποινές 4-10 μηνών. Αφ’ ενός έσπευσε να παρέμβη ο Άρειος Πάγος, ο εισαγγελεύς του οποίου κινείται για την άσκηση αναιρέσεως, και αφ’ ετέρου επισπεύδεται η διαδικασία για τη νέα δίκη βασανιστών αστυνομικών».

Η στάση της *Καθημερινής* διαφέρει από τις υπόλοιπες εφημερίδες και κινείται ανάμεσα στην κριτική της απόφασης και σε μια πιο προσεκτική στάση απέναντι στη Δικαιοσύνη. Από τη μία, η εφημερίδα αντιμετωπίζει ως προβληματικές τις ποινές που επιβλήθηκαν, δίνοντας έμφαση στην παρέμβαση του Αρείου Πάγου και γράφοντας χαρακτηριστικά ότι οι βασανιστές «δεν εγλύτωσαν», υπονοώντας ότι χωρίς αυτή την εξέλιξη θα είχαν ευνοηθεί. Από την άλλη, αποφεύγει να αμφισβητήσει ανοιχτά την κρίση των δικαστών, επισημαίνοντας ότι δεν έχει ακόμη δημοσιοποιηθεί το σκεπτικό της απόφασης και ότι η υπόθεση αφορά αδικήματα που διαπράχθηκαν σε διάστημα μόλις 58 ημερών, αφήνοντας έτσι ανοιχτό το ενδεχόμενο να υπήρχαν συγκεκριμένοι νομικοί λόγοι για την κρίση του δικαστηρίου. Παράλληλα, γίνεται λόγος για μια νέα μεγάλη δίκη που αναμενόταν τους πρώτους μήνες του 1976, στην οποία πιθανώς να αναμενόταν καλύτερα αποτελέσματα, μια εκτίμηση που αποδείχθηκε υπερβολικά αισιόδοξη και δεν επιβεβαιώθηκε από τις εξελίξεις.

Εντούτοις, στην πέμπτη σελίδα δημοσιεύεται άρθρο με τίτλο «ΣΕΒΑΣΤΗ ΜΕΝ, ΑΛΛΑ...», όπου ο αρθρογράφος αναγνωρίζει πως οι αποφάσεις της

⁴⁸ Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 02/12/1975.

Δικαιοσύνης πρέπει να είναι σεβαστές, θεωρεί ωστόσο αδύνατο να μην αναλυθούν σε μια τέτοια περίπτωση. Αναφέρεται στη στάση του Γκίκα, ο οποίος «άφησε να φανεί, εμμέσως πλην σαφώς, η ευμενής στάση του απέναντι στους ίδιους κατηγορουμένους», ενώ χαρακτηριστική είναι η διατύπωση ότι, αν και η εφημερίδα δεν θέλει να πιστέψει πως η στάση της κυβέρνησης επηρέασε την κρίση, «θ' αποτελούσε στρουθοκαμηλισμό η αποσιώπηση της γνώμης» ότι η απόφαση της Χαλκίδας δεν συμβάλλει στην εκτόνωση των αντιδράσεων που δημιουργήσε η πολιτική του τυραννικού καθεστώτος. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η παρατήρηση πως πρόκειται για την πρώτη φορά που επιβάλλονται ποινές για βιαιοπραγίες αστυνομικών εναντίον πολιτών, ακόμα κι αν αυτές είναι ελαφρές.

Συνολικά, είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς την προσπάθεια μιας συγκροτημένης κριτικής απέναντι στην κυβέρνηση με ταυτόχρονη εκδήλωση σεβασμού στον θεσμό της Δικαιοσύνης, τη λειτουργία της οποίας δεν αμφισβητεί. Η στάση της *Καθημερινής* φαίνεται να συνοψίζεται στην επιθυμία άσκησης κριτικής αλλά ταυτόχρονα στην πίστη στις καλές προθέσεις της κυβέρνησης και της δικαιοσύνης.

Ως προς την αντίδραση των άλλων συντηρητικών εφημερίδων, στις 2 Δεκεμβρίου επίσης, το πρωτοσέλιδο της *Ακροπόλεως* φέρει τον τίτλο «**Τα πρακτικά της δίκης της Χαλκίδας εξήγησε ο εισαγγελέυς του Α. Πάγου. Θα ασκήσει αναίρεσι;**» ακολουθώντας με «ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ: Η ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΙΣ ΑΝΑΜΙΓΝΥΕΤΑΙ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ- ΕΠΕΡΩΤΗΣΙ ΚΑΤΕΘΕΣΕ Η ΕΚΔΝ», χωρίς ωστόσο η είδηση να αποτελεί πρώτο θέμα. Η *Ακρόπολις* αποφεύγει να τοποθετηθεί κριτικά απέναντι στην απόφαση του δικαστηρίου, περιοριζόμενη στην αναφορά της δυνατότητας επανεξέτασης της υπόθεσης από τον εισαγγελέα, χωρίς να σχολιάζει τις ποινές.⁴⁹

Σε αντίθεση με τις αριστερές εφημερίδες αλλά και το *Βήμα*, το ίδιο δημοσίευμα για τον Σ. Γκίκα κινείται σε σαφώς πιο θετική κατεύθυνση. Η εφημερίδα προβάλλει τον υπουργό και τη στήριξη που φέρεται να έλαβε από τον Καραμανλή, υπογραμμίζοντας τη συμβολή του στην εδραίωση της δημοκρατίας. Δεν

⁴⁹ Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 02/12/1975.

διατυπώνεται καθαρή θέση υπέρ ή κατά του αποτελέσματος της δίκης, ωστόσο προκύπτει μια γενικότερη στάση στήριξης στην κυβέρνηση.

Ο *Ελεύθερος Κόσμος*, από την άλλη, αφιερώνει στο θέμα ένα δημοσίευμα με τίτλο «**Εις την Βουλήν η απόφασις του Ορκωτού της Χαλκίδας**» στο οποίο γίνεται λόγος για επίθεση των κομμάτων κατά της κυβέρνησης και της δικαιοσύνης, με *προκλητικότητα και βαρύτατους χαρακτηρισμούς*, ακολουθώντας με τις ανακοινώσεις των κομμάτων, ενώ κύριος τίτλος στο πρωτοσέλιδο είναι «**ΑΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΟΣ Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, Η απόφασις δια τους κατηγορηθέντες αστυνομικούς**».⁵⁰

Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα, ο *Ελεύθερος Κόσμος* κατηγορεί τόσο τις υπόλοιπες εφημερίδες όσο και τα πολιτικά κόμματα και την κυβέρνηση για προσπάθεια επηρεασμού της Δικαιοσύνης και για παραβίαση των νόμιμων διαδικασιών, υποστηρίζοντας ότι τα περισσότερα έντυπα, με εξαίρεση το ίδιο, επιχείρησαν να διαμορφώσουν εσφαλμένα την κοινή γνώμη ως προς την υπόθεση.

Συνολικά, η απόφαση της Χαλκίδας αποτελεί καθοριστικό σημείο στις δίκες των βασανιστών. Η σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι μέσα από αυτή, η πολιτική διάσταση των δικών γίνεται ξεκάθαρη και ως εκ τούτου εφημερίδες διαφορετικών πολιτικών αποχρώσεων αναγκάζονται να εκφράσουν πολύ πιο ξεκάθαρα τη στάση τους απέναντι στους θεσμούς και την κυβέρνηση. Για τις περισσότερες εφημερίδες, η υπόθεση δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως μια επιεικής δικαστική απόφαση, αλλά ως ένδειξη των ορίων της αποχουνοποίησης και της δυσκολίας του μεταπολιτευτικού κράτους να συγκρουστεί ουσιαστικά με τους μηχανισμούς της Αστυνομίας και της Δημόσιας Τάξης.

Η *Ελευθεροτυπία*, η *Αυγή*, ο *Ριζοσπάστης* και το *Βήμα* συνδέουν, με διαφορετικό τρόπο η καθεμία, την απόφαση με κυβερνητικές ευθύνες και με την προστασία προσώπων που είχαν συνδεθεί με τη δικτατορία. Αντίθετα, η *Καθημερινή* ασκεί μεν κριτική, αλλά προσπαθεί να διατηρήσει την εμπιστοσύνη της στη Δικαιοσύνη, στους θεσμούς και στην κυβέρνηση, ενώ η *Ακρόπολις* και ο *Ελεύθερος Κόσμος* κινούνται ακόμα πιο κοντά στην υπεράσπιση της κυβερνητικής και θεσμικής τάξης. Έτσι, η κάλυψη της απόφασης δείχνει ότι το ζήτημα των βασανιστών της Ασφάλειας δεν αφορούσε μόνο την τιμωρία συγκεκριμένων προσώπων, αλλά και τη

⁵⁰ Εφημερίδα *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, 02/12/1975.

σύγκρουση γύρω από το πόσο βαθιά θα έπρεπε να φτάσει η μεταπολιτευτική κάθαρση.

4.10. Η δίκη για το καταδρομικό «Έλλη»

Η δίκη του Ναυτικού, η οποία ξεκίνησε στις 8 Δεκεμβρίου του 1975, ορίστηκε έπειτα από βούλευμα που κινήθηκε αυτεπάγγελτα από το κράτος. Πρόκειται για την εκδίκαση έξι αξιωματικών και υπαξιωματικών του Πολεμικού Ναυτικού, οι οποίοι βασάνισαν υπαξιωματικούς καθώς και πολίτες, το διάστημα Ιανουάριος-Φεβρουάριος του 1968, στο πολεμικό καταδρομικό πλοίο Έλλη, στη Σαλαμίνα.⁵¹

Οι κατηγορούμενοι ήταν οι Ευαγγελόπουλος Απόστολος, Καμαρινέας Θρασύβουλος, Κιοσσές Νικόλαος, Ντάκουλας Νικηφόρος, Σωμαρίπας Εμμανουήλ και Τσιπουρίδης Νικόλαος. Επίτροπος ήταν ο Δημήτριος Τζουμάκης, ενώ η δίκη, η οποία διεξήχθη στο Διαρκές Ναυτοδικείο Πειραιά, διήρκησε πέντε μέρες.⁵²

Κατά τη διάρκεια της σύντομης αυτής διαδικασίας, η στάση των εφημερίδων ήταν αντίστοιχη με εκείνη των προηγούμενων δικών για βασανιστήρια. Η δημοσιογραφική κάλυψη διαφοροποιείται κυρίως ως προς το γεγονός ότι στην περίπτωση αυτή οι κατηγορούμενοι δεν εμφανίζουν την ίδια έντονη ή προκλητική δημόσια στάση, όπως είχε συμβεί σε άλλες υποθέσεις (όπως του ΕΑΤ/ΕΣΑ), με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον του Τύπου να επικεντρώνεται περισσότερο στις περιγραφές των βασανιστηρίων μέσα από τις καταθέσεις των μαρτύρων.

Το *Βήμα*, η *Καθημερινή*, η *Ακρόπολις*, η *Αυγή*, ο *Ριζοσπάστης* και η *Ελευθεροτυπία* αφιέρωναν καθημερινά δημοσιεύματα στη δίκη, δίνοντας έμφαση στις καταθέσεις των μαρτύρων και στις περιγραφές των βασανιστηρίων, καθώς και στη συμμετοχή προσώπων όπως ο Θεοφιλογιαννάκος και ο Μάλλιος. Αντίθετα, ο *Ελεύθερος Κόσμος* δεν εστίαζε στις μαρτυρίες των θυμάτων, αλλά δημοσίευε τα πρακτικά της δίκης πιο αποσπασματικά και όχι σε καθημερινή βάση, δίνοντας

⁵¹ Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 09/12/1975, Κατέρης Λ., ό.π., σ. 51- 52.

⁵² Στο ίδιο, ό.π., σ. 51-51.

μεγαλύτερη έμφαση στις καταθέσεις των μαρτύρων υπεράσπισης και στις απολογίες των κατηγορουμένων.⁵³

4.11. Η απόφαση της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ

Η απόφαση της δεύτερης δίκης για τα βασανιστήρια στους χώρους του ΕΑΤ/ΕΣΑ και σε διαφορετικούς στρατιωτικούς χώρους, ανακοινώθηκε στις 9 Δεκεμβρίου του 1975. Σύμφωνα με αυτή, από τους 36 κατηγορούμενους αθωώθηκαν οι 13, ενώ οι ποινές των καταδικασθέντων κυμάνθηκαν από 3,5 μήνες ως 7 χρόνια. Καταδικάστηκαν οι Θεοφιλογιαννάκος, Χατζηζήσης, Σπανός, Τσάλας, Γκόρος, Αγγελής, Αντωνόπουλος, Πεταλάς, Μανουσάκης, Σίμος, Πέτρου, Ζουλίχος, Δεμετζίδης, Ιωαννίδης, Ματζώρος, Μουρατίδης, Γεωργακόπουλος, Παπαγεωργίου, Ντότας, Κολιός, Σιδηρόπουλος, Αναστασόπουλος, Κωνσταντίνου.⁵⁴

Έχοντας ήδη ανακοινωθεί οι ποινές και οι αθωώσεις στις προηγούμενες δίκες για το ΕΑΤ/ΕΣΑ και την Ασφάλεια Αθηνών, παρατηρείται πολύ λιγότερο ενδιαφέρον από τις περισσότερες εφημερίδες, με την απόφαση να αποτελεί πολύ μικρότερη είδηση ως επί το πλείστον.

Η *Αυγή* δημοσιεύει την είδηση, μόλις στην έβδομη σελίδα του τεύχους της, με τίτλο «ΠΟΙΝΕΣ ΦΥΛΑΚΙΣΗΣ ΑΠΟ 7 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΧΡΙ 3,5 ΜΗΝΕΣ ΣΤΟΥΣ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ». Οι ποινές ανακοινώνονται λιτά και με μοναδικό σχολιασμό «Οι κατηγορούμενοι δέχθηκαν την απόφαση με ανακούφιση και οι αθωωθέντες αλλά και οι καταδικασθέντες. Οι ποινές που επεβλήθηκαν από το Στρατοδικείο είναι πολύ χαμηλότερες από αυτές που είχε προτείνει ο Επίτροπος κ. Ανάργυρος.»⁵⁵

⁵³ Εφημερίδες *Η Ακρόπολις*, *Η Αυγή*, *Το Βήμα*, *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, *Η Ελευθεροτυπία*, *Η Καθημερινή*, *Ο Ριζοσπάστης*, 09/12/1975 – 13/12/1975.

⁵⁴ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 09/12/1975, Κατέρης Λ., ό.π., σ. 48- 50.

⁵⁵ Εφημερίδα *Η Αυγή*, 10/12/1975.

Στο ίδιο κλίμα, ο *Ριζοσπάστης* γράφει διακριτικά στο πρωτοσέλιδο «Αθώοι 13 και ποινές από 1-3 χρόνια στους άλλους 23 βασανιστές» ενώ αναφέρει πως «Κατά τη διάρκεια της διάσκεψης του στρατοδικείου, «αγανακτισμένοι» από την καθυστέρηση της έκδοσης της απόφασης, οι δύο βασανιστές Θεοφιλογιαννάκος και Σπανός επιχείρησαν να μουν στην αίθουσα διάσκεψης, αλλά η φρουρά τους εμπόδισε.»⁵⁶

Η *Ελευθεροτυπία* από την άλλη κυκλοφόρησε με το πρωτοσέλιδό της να γράφει με υπέρτιτλους «ΑΘΩΩΣΑΝ 13!», ακολουθώντας με τις ποινές και σχολιάζοντας πως «...προέκυψαν διαφωνίες μεταξύ των δικαστών για την επιβολή ή μη ποινής σε ορισμένους εκ των κατηγορουμένων, για το ύψος των ποινών, κλπ. Χαρακτηριστικό του πονοκεφάλου των δικαστών: - Τρεις φορές εξήτησαν να τους εφοδιάσουν με ασπιδίνες. - Δέκα φορές παράγγειλαν στο καφενείο καφέδες....».⁵⁷

Στην τέταρτη σελίδα του τεύχους της, η *Καθημερινή* γράφει στον τίτλο «**22 ένοχοι, 14 απηλλάγησαν στην δίκη για βασανισμούς, Μαραθώνιος διάσκεψη 19 ωρών στο στρατοδικείο**» και στο δημοσίευμα αναφέρει τις ποινές αλλά και τα περιστατικά των ασπιδινών και καφέδων καθώς και την προσπάθεια εισόδου των Θεοφιλογιαννάκου και Σπανού. Δεν γίνεται κανένας επιπλέον σχολιασμός επί της απόφασης. Όπως και στις υπόλοιπες εφημερίδες, το θέμα που πρωταγωνιστεί είναι η δίκη του Ναυτοδικείου για τα βασανιστήρια που έγιναν στο Έλλη.⁵⁸

Το *Βήμα* επίσης αφιερώνει πολύ λίγο χώρο στην απόφαση, στην όγδοη σελίδα, με τίτλο «**Καταδικάσθηκαν 23 και αθωώθηκαν 13**».⁵⁹

Η *Ακρόπολις* κυκλοφόρησε την είδηση στη δεύτερη σελίδα του τεύχους της, με τίτλο «**52 ΧΡΟΝΙΑ ΣΕ 29** (Ποινές 3 ½ μήνες έως 7 χρόνια) **ΑΘΩΟΙ 13**», αναγράφοντας τις ποινές και αναφέροντας τόσο το περιστατικό με τις ασπιδίνες και την προσπάθεια κάποιων βασανιστών να εισέλθουν στην αίθουσα, όσο και ότι «Οι Θεοφιλογιαννάκος, Χατζηζήσης, Σπανός δέχτηκαν την απόφαση χωρίς καμμία αντίδραση, ενώ οι υπόλοιποι –κυρίως οι αθωωθέντες και αυτοί στους οποίους επεβλήθησαν ποινές με αναστολή- ενηγκαλίσθησαν».⁶⁰

⁵⁶ Εφημερίδα *Ο Ριζοσπάστης*, 10/12/1975.

⁵⁷ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 09/12/1975.

⁵⁸ Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 10/12/1975.

⁵⁹ Εφημερίδα *Το Βήμα*, 10/12/1975.

⁶⁰ Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 10/12/1975.

Τέλος ο *Ελεύθερος Κόσμος* ανακοίνωσε στην πέμπτη σελίδα την απόφαση «...ΜΕΤΑ 18 ΩΡΩΝ ΔΙΑΣΚΕΨΙΝ...» μαζί με τις ποινές, αναφέροντας πως οι αξιωματικοί και οπλίτες του στρατού δικάζονταν για μέρες *δια διαφόρους πράξεις κατά την διάρκεια της 7ετίας*.⁶¹

Στη περιορισμένη σημασία που δόθηκε από τον Τύπο στην απόφαση της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ μπορούν να δοθούν διαφορετικές ερμηνείες. Αρχικά, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως από τις 8 Δεκεμβρίου είχε ξεκινήσει η δίκη των αξιωματικών για τα βασανιστήρια στο καταδρομικό Έλλη ζήτημα το οποίο απασχόλησε επίσης αρκετά τις εφημερίδες, καθιστώντας πιθανώς την απόφαση δευτερεύουσα είδηση.

Παράλληλα, όπως προαναφέρθηκε, οι προηγούμενες αποφάσεις είχαν ήδη τύχει εκτενούς δημοσιογραφικής κάλυψης, με αποτέλεσμα στη συγκεκριμένη περίπτωση να παρατηρείται περιορισμένο ενδιαφέρον από μέρος του Τύπου. Από την άλλη, είναι επίσης πιθανό οι ποινές της δεύτερης δίκης του ΕΑΤ/ΕΣΑ, σε συνδυασμό με εκείνες της πρώτης, να αντιμετωπίστηκαν ως συνολικά ικανοποιητικές.

Παρ' όλα αυτά, δεν καταγράφεται σε καμία εφημερίδα προσπάθεια συνολικής ερμηνείας των αποφάσεων ή διατύπωσης καταληκτικών συμπερασμάτων για τη σημασία της δίκης ή την περαιτέρω εξέλιξη της υπόθεσης.

4.12. Η πρωτόδικη απόφαση για το καταδρομικό «Έλλη»

Μόλις τρεις ημέρες μετά την ανακοίνωση των ποινών στη δεύτερη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ, το Διαρκές Ναυτοδικείο Πειραιά εξέδωσε επίσης απόφαση για τους έξι κατηγορούμενους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, στις 12 Δεκεμβρίου 1975. Και οι έξι καταδικάστηκαν σε ποινές που κυμάνθηκαν από 8 χρόνια έως 6 μήνες.

Σύμφωνα με την *Ακρόπολι*, οι φυλακίσεις έως 8 ετών που επέβαλε το Ναυτοδικείο ήταν *ανώτερες από την πρότασι του επιτρόπου*. Συνεχίζοντας στην

⁶¹ Εφημερίδα *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, 10/12/1975.

έβδομη σελίδα του τεύχους της, παρατίθεται η αγόρευση του επιτρόπου, με τον μεγάλο τίτλο «**Αμαύρωσαν την ένδοξη ιστορία του ΝΑΥΤΙΚΟΥ**». Η αγόρευση δημοσιεύεται αυτούσια, χωρίς σχολιασμό, ενώ και οι ποινές παρουσιάζονται χωρίς περαιτέρω ανάλυση. Αναφέρεται επίσης ότι οι κατηγορούμενοι άκουσαν ψύχραιμα την απόφαση, ενώ συγγενείς τους στο ακροατήριο ξέσπασαν σε λυγμούς.⁶²

Το πρωτοσέλιδο του *Ελεύθερου Κόσμου* από την άλλη φέρει τον τίτλο «**ΒΑΡΥΤΑΤΑΙ ΑΙ ΠΟΙΝΑΙ ΤΟΥ ΝΑΥΤΟΔΙΚΕΙΟΥ Ευαγγελόπουλος- Κιοσσές εις 8 ετών φυλάκισιν...**», αναφέροντας πως το Ναυτοδικείο εξέδωκεν απόφασιν-καταπέλτην κατά των έξι αξιωματικών του Έλλη. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο γεγονός πως ο Επίτροπος έπλεξε το εγκώμιο των κατηγορουμένων και τονίζεται η έκπληξη που προκλήθηκε από την αντίθεση μεταξύ του εγκωμίου και της πρότασης ποινής η οποία ήδη για τη δεξιά εφημερίδα ήταν αρκετά σκληρή, πόσο μάλλον οι τελικές ποινές οι οποίες υπήρξαν βαρύτερες.⁶³

Από την άλλη, η *Αυγή* αφιερώνει περιορισμένο χώρο στο πρωτοσέλιδό της στην είδηση, αναγράφοντας συνοπτικά τις ποινές στον τίτλο και προχωρώντας στη δημοσίευση της αγόρευσης του Επιτρόπου στην τέταρτη σελίδα.⁶⁴

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η κάλυψη του θέματος από τον *Ριζοσπάστη*, ο οποίος δημοσίευσε την είδηση σε λιγότερο από 200 λέξεις, στην όγδοη σελίδα με το λιτό τίτλο «**27 χρόνια στους βασανιστές του “Έλλη”**» παραθέτοντας μόνο τις ποινές και την πρόταση του επιτρόπου δίπλα στην καθεμία.

Η *Καθημερινή* έχει ως μικρότερη είδηση στο πρωτοσέλιδο την απόφαση του Ναυτοδικείου, σημειώνοντας μόνο τις ποινές και το γεγονός πως ήταν μεγαλύτερες απ’ ό,τι πρότεινε ο Επίτροπος. Από την άλλη, το *Βήμα* γράφει «Για τα βασανιστήρια στο καταδρομικό “Έλλη” **ΚΑΘΕΡΙΞΗ ΟΚΤΩ ΕΤΩΝ ΣΤΟΥΣ ΝΙΚ. ΚΙΟΣΣΕ ΚΑΙ ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟ** Στον Καμαρινέα 7 χρόνια», συνεχίζοντας με την απαρίθμηση των ποινών και μοναδικό σχόλιο ότι οι κατηγορούμενοι έμειναν έκπληκτοι από την απόφαση.⁶⁵

Τέλος η *Ελευθεροτυπία*, γράφει στο πρωτοσέλιδο επίσης διακριτικά (κύριο θέμα είναι η δίκη των σφαγέων του Πολυτεχνείου), «**Και οι 6 του ΕΛΛΗ στη**

⁶² Εφημερίδα *Η Ακρόπολις*, 13/12/1975.

⁶³ Εφημερίδα *Ο Ελεύθερος Κόσμος*, 13/12/1975.

⁶⁴ Εφημερίδα *Η Αυγή*, 13/12/1975.

⁶⁵ Εφημερίδα *Η Καθημερινή*, 13/12/1975.

φυλακή», σχολιάζοντας πως το *Πολεμικό Ναυτικό* ξέπλυνε τη ντροπή του «Έλλη» μετά τη χθεσινοβραδινή απόφαση, και απαριθμώντας τις ποινές. Σε δεύτερο δημοσίευμα με τίτλο «Ναι! Ήταν βασανιστήρια», η εφημερίδα αναφέρει πως ο *επίτροπος του Ναυτοδικείου* κατακεραυνώνει τους 6, χωρίς ωστόσο να προχωρά σε εκτενέστερη παρουσίαση της αγόρευσης, η οποία αποδίδεται επιλεκτικά, παραλείποντας τις θετικές αναφορές του επιτρόπου προς τους κατηγορουμένους.⁶⁶

Σε γενικές γραμμές, για όλες τις εφημερίδες παρατηρείται πως η αγόρευση του επιτρόπου λειτουργεί πιθανώς από μόνη της ως σχολιασμός της απόφασης. Ωστόσο, ο τρόπος διαχείρισής της από την κάθε εφημερίδα διαφέρει. Σημειώνεται πως, παρότι ο *επίτροπος* πρότεινε αυστηρές ποινές, παράλληλα αναγνώρισε και πολύ θετικά στοιχεία στους κατηγορουμένους, γεγονός που προσλαμβάνεται διαφορετικά από εφημερίδες με διαμετρικά αντίθετες ιδεολογίες και γραμμές.

Παράλληλα, παρατηρείται μείωση της δημοσιογραφικής κάλυψης σε σχέση με τις προηγούμενες δικαστικές αποφάσεις, ενώ απουσιάζει και σε αυτή την περίπτωση μια συνολική αποτίμηση της δίκης και της σημασίας της.

4.13. Το Αναθεωρητικό Στρατοδικείο για το καταδρομικό «Έλλη»

Μετά την προσφυγή των καταδικασθέντων για αναίρεση της απόφασης, πραγματοποιήθηκε νέα δίκη από το Αναθεωρητικό Στρατοδικείο. Η διαδικασία διήρκησε από τις 9 ως τις 12 Μαρτίου του 1976 και ανέτρεψε σε σημαντικό βαθμό την πρωτόδικη απόφαση. Συγκεκριμένα, με τη νέα απόφαση, η ανώτερη ποινή περιορίστηκε στα δύο χρόνια, η κατώτερη στους έξι μήνες, ενώ ένας από τους κατηγορουμένους αθωώθηκε.⁶⁷

⁶⁶ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 13/12/1975.

⁶⁷ Κατέρης Λ., ό.π., σ. 54.

Για τις εφημερίδες, ιδιαίτερα σε σύγκριση με την προηγούμενη απόφαση, η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε πολύ σημαντικότερη είδηση.

Η απογευματινή *Ελευθεροτυπία* κυκλοφόρησε την είδηση στην πρώτη σελίδα, με τίτλο «**ΒΓΑΙΝΟΥΝ ΟΙ ΒΑΣΑΝΙΣΤΕΣ**». Στο ρεπορτάζ είναι έκδηλη η οργή και αγανάκτηση για την ουσιαστική αθώωση των προηγουμένως καταδικασθέντων βασανιστών, με τα ίδια τα θύματα να την αποκαλούν *εξωφρενική* και *σκάνδαλο* ενώ παράλληλα εκφράζεται έντονη αποδοκιμασία για τον Επίτροπο Κ. Καλλίτση, ο οποίος έπλεξε το εγκώμιο των κατηγορουμένων. Επιπλέον, το δημοσίευμα σχολιάζει πως η προηγούμενη απόφαση του Ναυτοδικείου υπήρξε γενναία και πως στη σύνθεση του Αναθεωρητικού Στρατοδικείου που αποφάσισε τις νέες ποινές υπήρχαν στρατοδίκες που είχαν συνεργαστεί με τη χούντα. Ακόμη, ο δημοσιογράφος εκφράζει επίσης την έκπληξή του για τον τρόπο με τον οποίο ο Καλλίτσης προσπάθησε να μειώσει τη βαρύτητα και τη σκληρότητα των βασανιστηρίων, και ταυτόχρονα να εξάρει τους κατηγορούμενους για το ήθος τους.⁶⁸

Συμπληρωματικό δημοσίευμα με τίτλο «**ΠΩΣ μεθοδεύεται η απαλλαγή ΟΛΩΝ**» επικαλείται αξιόπιστη πηγή, σύμφωνα με την οποία οι βασανιστές της ΕΣΑ επιδιώκουν την απαλλαγή τους με βάση το αθωωτικό βούλευμα που απάλλαξε από τις κατηγορίες 89 αξιωματικούς συνεργάτες της χούντας. Αναφέρεται μάλιστα πως οι καταδικασθέντες αισθάνονται σιγουριά για την εξέλιξη του αιτήματός τους, με τον Θεοφιλογιαννάκο να δηλώνει πως ο επίτροπος «έκανε μια τρύπα στο νερό».

Ως εκ τούτου, η *Ελευθεροτυπία* αποτυπώνει με έντονα συναισθήματα την αντίδραση οργής και απογοήτευσης για το γεγονός πως, μετά από όλες τις σημαντικές δίκες, ακόμα και όσοι είχαν λάβει αρχικά βαρύτερες ποινές, κατάφεραν στο τέλος να βγουν σχετικά αλώβητοι. Έτσι, τα θύματα όχι μόνο δεν δικαιώνονται, αλλά βλέπουν και τα όσα υπέστησαν να αμφισβητούνται. Η οπτική της εφημερίδας παρουσιάζει μια δυσάρεστη πραγματικότητα, η οποία και επιβεβαιώθηκε στη συνέχεια.

Στο ίδιο μήκος κύματος, η *Αυγή* στο πρωτοσέλιδό της, με τίτλο «**Οργή για την αθώωση των βασανιστών**» παρομοιάζει την κυβέρνηση με τον Πόντιο Πιλάτο και δηλώνει πως η κυβέρνηση *αποθρασύνει τα χουντικά στοιχεία και υπονομεύει την εθνική ομοψυχία σε ώρες δύσκολες*.⁶⁹

⁶⁸ Εφημερίδα *Η Ελευθεροτυπία*, 12/03/1976.

⁶⁹ Εφημερίδα *Η Αυγή*, 13/03/1976.

Η Αυγή συνοψίζει την τρέχουσα κατάσταση αναφέροντας πως *είναι η δεύτερη φουρνιά βασανιστών που γλυτώνει ομαδικά την τιμωρία, μετά την αθώωση των βασανιστών στη Χαλκίδα*. Προφητικό καταλήγει να είναι επίσης το τελευταίο σχόλιο του δημοσιεύματος: «Ο Θεοφιλογιαννάκος έχει απειλήσει σε διάλειμμα πρόσφατης δίκης του, ότι με το αναθεωρητικό θα βγούν έξω όλοι οι βασανιστές. Η προχθεσινή απόφαση του Αναθεωρητικού δηλώνει πως κάτι ήξερε όταν το έλεγε»

Τόσο στην *Ελευθεροτυπία* όσο και στην *Αυγή*, η απόφαση αντιμετωπίζεται ως επιβεβαίωση όσων ήδη φοβούνταν μετά τις προηγούμενες δίκες, ότι δηλαδή οι βασανιστές θα μπορούσαν τελικά να αποφύγουν την ουσιαστική τιμωρία.

Στις 13 Μαρτίου, το *Βήμα* έχει ως κεντρικό θέμα στο πρωτοσέλιδο την είδηση της απόφασης: «Η κυβέρνηση νίπτει τας χείρας της, **ΓΕΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΡΑΥΓΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ ΒΑΣΑΝΙΣΤΩΝ**» καθώς και ένα μικρό άρθρο με τίτλο «ΓΙΑΤΙ». Σε αυτό, διατυπώνεται η κρίση πως η προηγούμενη απόφαση είχε ικανοποιήσει την κοινή γνώμη και πως οι ποινές θεωρούνταν κατά γενική ομολογία αντίστοιχες των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν. Έτσι, τίθεται το ερώτημα για ποιο λόγο κρίθηκε απαραίτητο να μειωθούν οι ποινές, οδηγώντας στην ουσιαστική απελευθέρωση των βασανιστών. Περαιτέρω, σχολιάζεται το κρίσιμο γεγονός πως η πρωτόδικη απόφαση πάρθηκε από αξιωματικούς του ίδιου του Ναυτικού, ενώ η νέα από το Αναθεωρητικό Στρατοδικείο το οποίο αποτελούταν από τον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων και τον υπουργό Δημόσιας Τάξης.⁷⁰

Με αυτό τον τρόπο, το *Βήμα* καταλήγει στο συμπέρασμα πως η απόφαση των υπευθύνων είχε ως αποτέλεσμα να πληγεί η αξιοπιστία του Ναυτικού, το οποίο είχε ήδη διαβληθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, και, αντίστροφα, να ενισχυθεί το ηθικό των βασανιστών και των υποστηρικτών τους. Πρόκειται για άλλη μια ξεκάθαρη έκφραση αγανάκτησης της εφημερίδας κατά των συνεργατών της δικτατορίας οι οποίοι συνέχιζαν να κατέχουν θέσεις υψηλού κύρους στον κρατικό μηχανισμό και την δικαιοδοσία να επεμβαίνουν στις αποφάσεις της δικαιοσύνης προς όφελος των δικών τους ανθρώπων.

Την ίδια μέρα, η *Ακρόπολις* αφιερώνει ένα μικρό δημοσίευμα στην είδηση, στην δέκατη σελίδα, στο οποίο αναφέρει πολύ συνοπτικά την απόφαση του

⁷⁰ Εφημερίδα *Το Βήμα*, 13/03/1976.

αναθεωρητικού. Το μόνο που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως σχόλιο για τα γεγονότα είναι η δήλωση της κυβέρνησης, όπως μεταφέρεται στο δημοσίευμα με τίτλο «ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ». Σε αυτό δηλώνεται πως «*“Η κυβέρνηση δεν αναμινύεται στα θέματα της δικαιοσύνης . Ούτε ενθαρρύνει την θετική ή την αρνητική κριτική επ’ αυτών”*’. Η ανωτέρω δήλωση αφορά χθεσινά δημοσιεύματα εφημερίδων σχετικά με την απόφαση [...]».⁷¹

Η Καθημερινή, από την άλλη πλευρά, δεν αναφέρει την είδηση στο πρωτοσέλιδό της. Στην πέμπτη σελίδα, σε μόνιμη στήλη για άρθρα και σχόλια, αναφέρεται στην απόφαση υπό τον τίτλο «ΑΝΗΣΥΧΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ» όπου επιχειρεί να κατανοήσει το σκεπτικό της απόφασης, χωρίς να ματαιώνει τη Δικαιοσύνη, αναγνωρίζοντας ωστόσο ότι η απόφαση έγινε δεκτή αρνητικά από την κοινή γνώμη. Στις 14 Μαρτίου, όμως, η υπόθεση αναβαθμίζεται σε κεντρικό θέμα στο πρωτοσέλιδό της, με τίτλο «**Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΔΙΕΤΑΞΕ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΒΑΣΑΝΙΣΤΩΝ**, Συμμερίζεται την κατακραυγή για την απόφαση του Αναθεωρητικού στρατοδικείου, Εξετάζεται η δυνατότης ασκήσεως αναιρέσεως». Η εξέλιξη αυτή, ωστόσο, δεν οδήγησε πουθενά καθώς λίγες μέρες μετά το Βήμα γράφει «**«Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΕΙ ΤΗΝ ΑΝΑΙΡΕΣΗ**, Θα αρκεστεί στην αποστρατεία του Επιτρόπου»».⁷²

Πρόκειται για μια ακόμα περίπτωση στην οποία η Καθημερινή φαίνεται να προσπαθεί να αναδείξει τις καλές προθέσεις της κυβέρνησης και να αναγνωρίσει τη σοβαρότητα των εξελίξεων, χωρίς όμως να ασκεί την έντονη κριτική που κάνουν οι υπόλοιπες εφημερίδες.

Καμία αρνητική αντίδραση δεν εκφράζει ο Ελεύθερος Κόσμος, ο οποίος παραθέτει υπό θετικό πρίσμα τον έπαινο του επιτρόπου προς τους κατηγορούμενους, τονίζοντας μέσα από τα λόγια του την ανάγκη να επιστρέψουν οι βασανιστές αξιωματικοί στις «υγρές επάλξεις», καθώς τους έχει ανάγκη η πατρίδα.⁷³

Τέλος, ο Ριζοσπάστης παρουσιάζει την είδηση χωρίς κανέναν δικό του σχολιασμό, αναφέροντας μάλιστα μόνο τις δηλώσεις του Παπανδρέου και της ΕΔΑ, με τον πρώτο να λέει πως «αποτελεί πρώτο βήμα σε μια πορεία αμνήστευσης και

⁷¹ Εφημερίδα Η Ακρόπολις, 13/03/1976.

⁷² Εφημερίδα Η Καθημερινή, 13/03/1976, 14/03/1976, Εφημερίδα Το Βήμα, 16/03/1976.

⁷³ Εφημερίδα Ο Ελεύθερος Κόσμος, 13/03/1976.

αποκατάστασης των εγκληματιών της χούντας, και εντάσσει σε μια απροκάλυπτη πια προσπάθεια για να δημιουργηθούν ξανά όλες οι προϋποθέσεις για μια ανώμαλη πολιτική λύση». Αυτή η λιτή κάλυψη της είδησης δείχνει να συμβαδίζει με το γενικότερο κλίμα απογοήτευσης για την τροπή που πήραν οι δίκες.⁷⁴

Συνολικά, η κάλυψη της απόφασης του Αναθεωρητικού Στρατοδικείου για το καταδρομικό Έλλη αναδεικνύει για άλλη μια φορά καθαρά τις διαφορετικές στάσεις των εφημερίδων απέναντι στην τελική μεταχείριση των βασανιστών. Η *Ελευθεροτυπία*, η *Αυγή* και το *Βήμα* αντιμετωπίζουν τη μείωση των ποινών ως επιβεβαίωση των φόβων για ατιμωρησία και θεσμική ανοχή απέναντι σε πρόσωπα που είχαν συνδεθεί με τη δικτατορία. Στα δημοσιεύματά τους, η απόφαση παρουσιάζεται ως καταληκτική επιβεβαίωση ότι οι βασανιστές μπορούσαν ακόμη να προστατεύονται ή να ευνοούνται από τον κρατικό μηχανισμό.

Αντίθετα, η *Καθημερινή* εκφράζει ανησυχία, αλλά εξακολουθεί να αποφεύγει την πλήρη αμφισβήτηση της Δικαιοσύνης και της κυβέρνησης. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται ακόμη πιο σαφής η διαφοροποίησή της από τις εφημερίδες που υιοθετούν εντονότερα καταγγελτική στάση, παρότι και η ίδια αναγνωρίζει τη σημασία των δημοκρατικών θεσμών και την ανάγκη τιμωρίας των βασανιστών. Η *Ακρόπολις* και ο *Ελεύθερος Κόσμος*, από την άλλη, δεν υιοθετούν καταγγελτική στάση απέναντι στην απόφαση, με την *Ακρόπολι* να διατηρεί ξεκάθαρη φιλοκυβερνητική στάση. Ιδιαίτερα ο *Ελεύθερος Κόσμος* προβάλλει θετικά τις αναφορές του επιτρόπου προς τους κατηγορουμένους, αποδυναμώνοντας έτσι το βάρος της καταδίκης τους.

Με αυτόν τον τρόπο, η τελευταία αυτή υπόθεση επιβεβαιώνει ότι η στάση των εφημερίδων απέναντι στις δίκες των βασανιστών καθοριζόταν όχι μόνο από το περιεχόμενο κάθε απόφασης, αλλά και από τη γενικότερη πολιτική τους τοποθέτηση απέναντι στη Μεταπολίτευση, τη Δικαιοσύνη και την αποχουντοποίηση.

⁷⁴ Εφημερίδα *Ο Ριζοσπάστης*, 13/03/1976.

5. Οι τελικές ποινές

Μετά την ολοκλήρωση των δύο πρώτων δικών του ΕΑΤ/ΕΣΑ, οι καταδικασθέντες προσέφυγαν στο Αναθεωρητικό Δικαστήριο, όπου οι δικογραφίες των δύο υποθέσεων συνενώθηκαν και εξετάστηκαν από κοινού. Το Αναθεωρητικό Δικαστήριο μείωσε τις ποινές, αλλά κράτησε τις καταδίκες. Οι πιο βαριά εμπλεκόμενοι τιμωρήθηκαν με πολυετείς φυλακίσεις, ενώ όσοι θεωρήθηκαν λιγότερο υπεύθυνοι έλαβαν μικρότερες ποινές, μερικές από τις οποίες δεν εκτελέστηκαν άμεσα λόγω αναστολής. Αξιοσημείωτο είναι ότι ορισμένοι καταδικασθέντες επέστρεψαν στην υπηρεσία μετά την αποφυλάκισή τους.⁷⁵

Ως προς τις δίκες που αφορούσαν την Αστυνομία και τη Χωροφυλακή, πραγματοποιήθηκε σειρά διαφορετικών διαδικασιών, οι οποίες εκδικάστηκαν όλες σε βαθμό πλημμελήματος. Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και οι υποθέσεις για τα εγκλήματα της Ασφάλειας στην οδό Μπουμπουλίνας. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η επιβολή ποινών που είτε μπορούσαν να εξαγοραστούν είτε δόθηκαν με αναστολή, με αποτέλεσμα οι καταδικασθέντες να βρεθούν σύντομα ελεύθεροι. Ορισμένοι από αυτούς επέστρεψαν στο σώμα τα επόμενα χρόνια.⁷⁶

⁷⁵ Κατέρης Λ., ό.π., σ. 49- 51.

⁷⁶ Κατέρης Λ., ό.π., σ. 65

6. Συμπεράσματα

Μελετώντας την κάλυψη των δικών των βασανιστών από τον Τύπο, από την πρώτη δίκη του ΕΑΤ/ΕΣΑ μέχρι και την αναθεωρητική απόφαση για τους βασανιστές του «Έλλη», μπορεί κανείς να παρατηρήσει τόσο την αλλαγή στον τόνο των εφημερίδων όσο και ορισμένα σταθερά μοτίβα στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάστηκαν τα γεγονότα. Οι εφημερίδες δεν περιορίστηκαν στην απλή καταγραφή των δικών. Μέσα από τους τίτλους, τις φωτογραφίες, τη γλώσσα που χρησιμοποιούσαν και την έκταση που έδιναν σε κάθε υπόθεση, συνέβαλαν στη διαμόρφωση της εικόνας που είχε η κοινή γνώμη για τους βασανιστές, τα θύματα και την ίδια τη διαδικασία της μεταπολιτευτικής δικαιοσύνης.

Στην αρχή, ιδιαίτερα στις αριστερές και κεντροαριστερές εφημερίδες, φαίνεται να υπάρχει μια έντονη προσδοκία ότι οι δίκες θα οδηγήσουν σε ουσιαστική τιμωρία των βασανιστών και σε δικαίωση των θυμάτων. Η πραγματοποίηση των δικών αντιμετωπίζεται ως αναγκαίο κομμάτι της αποκατάστασης της δημοκρατίας, καθώς η Μεταπολίτευση δεν μπορούσε να σημαίνει μόνο αλλαγή πολιτεύματος, αλλά και απόδοση ευθυνών για τα εγκλήματα της δικτατορίας. Ωστόσο, όσο οι δίκες προχωρούν και όσο ανακοινώνονται αθωώσεις, μειώσεις ποινών ή ποινές που θεωρούνται ελαφρές, αυτή η αρχική ικανοποίηση αρχίζει να υποχωρεί. Σταδιακά, στον Τύπο διαμορφώνεται η αίσθηση ότι αρκετοί συνεργάτες και όργανα του καθεστώτος είτε απαλλάσσονται είτε τιμωρούνται σε μικρότερο βαθμό από αυτόν που ανέμενε ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης.

Η μεταβολή αυτή φαίνεται ιδιαίτερα στην κάλυψη της *Ελευθεροτυπίας* και του *Βήματος*. Και οι δύο εφημερίδες εκφράζουν έντονα την οργή τους όταν οι ποινές θεωρούνται επιεικές, ενώ συχνά στρέφουν την κριτική τους όχι μόνο προς τους ίδιους τους κατηγορουμένους, αλλά και προς την κυβέρνηση ή προς τους μηχανισμούς που φαίνεται να διατηρούν σχέσεις προστασίας με πρόσωπα της δικτατορίας. Η *Ελευθεροτυπία*, ειδικότερα, παρουσιάζει έναν πιο άμεσο και παρεμβατικό τρόπο γραφής. Ως νέα εφημερίδα της Μεταπολίτευσης, χωρίς δεσμούς με το προδικτατορικό ή δικτατορικό παρελθόν, φαίνεται να εκφράζει πιο καθαρά το

αίτημα μιας νέας εποχής για τιμωρία και δικαίωση. Σε κάθε ανακοίνωση απόφασης δεν μένει μόνο στην παράθεση των ποινών, αλλά προχωρά σε πολιτικό σχολιασμό και συνδέει αρκετές φορές τη στάση των δικαστηρίων με την ευρύτερη κυβερνητική γραμμή.

Ταυτόχρονα, όμως, η *Ελευθεροτυπία* υιοθετεί συχνά μια πολύ φορτισμένη μορφή κάλυψης. Δίνει έμφαση στα πιο σκληρά ή δραματικά στοιχεία της διαδικασίας, ιδιαίτερα στις περιγραφές των βασανιστηρίων και στη συμπεριφορά των κατηγορουμένων. Χρησιμοποιεί έντονους τίτλους, συναισθηματικά φορτισμένο λεξιλόγιο, φωτογραφίες και αρκετά άμεσο ύφος. Αυτό κάνει την κάλυψή της ιδιαίτερα ζωντανή και δυναμική, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί ερωτήματα για τα όρια ανάμεσα στην ενημέρωση, την πολιτική καταγγελία και τη δημοσιογραφική δραματοποίηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η παρουσίαση της δίκης αποκτά σχεδόν θεατρικό χαρακτήρα, με τους βασανιστές να παρουσιάζονται ως τα βασικά πρόσωπα μέσα από τα οποία συμπυκνώνεται η βία και η φρίκη της δικτατορίας.

Το *Βήμα* κινείται σε αρκετά σημεία σε παρόμοια κατεύθυνση, καθώς εκφράζει έντονη κριτική απέναντι στους βασανιστές και στις αποφάσεις που θεωρεί ανεπαρκείς. Η στάση του, ωστόσο, έχει διαφορετική σημασία, καθώς πρόκειται για εφημερίδα που συνέχισε να λειτουργεί κατά τη διάρκεια της δικτατορίας υπό καθεστώς λογοκρισίας και της οποίας η σχέση με το καθεστώς αποτέλεσε αμφιλεγόμενο ζήτημα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η σαφής μεταπολιτευτική του στάση απέναντι στους βασανιστές μπορεί να διαβαστεί και ως προσπάθεια να ξεκαθαρίσει τη θέση του στο νέο δημοκρατικό τοπίο. Αυτό δεν σημαίνει ότι η καταδίκη των βασανιστών δεν είναι ειλικρινής, δείχνει όμως ότι η στάση κάθε εφημερίδας απέναντι στις δίκες επηρεάζεται όχι μόνο από την πολιτική της τοποθέτηση, αλλά και από τη δική της πορεία κατά την επταετία.

Από την άλλη πλευρά, η *Αυγή* και ο *Ριζοσπάστης*, εφημερίδες που βίωσαν τη δίωξη και τη φίμωση κατά τη διάρκεια της επταετίας, καταδικάζουν ξεκάθαρα τους βασανιστές και τα εγκλήματα της δικτατορίας, κρατώντας πιο συγκροτημένο τόνο από το *Βήμα* και την *Ελευθεροτυπία*, χωρίς ωστόσο να αποφεύγουν τον πολιτικό σχολιασμό. Ιδιαίτερα η *Αυγή* προχωρά συχνά σε αιχμηρές βολές κατά της κυβέρνησης και αμφισβητεί ανοιχτά την πρόθεσή της για πραγματική κάθαρση του κρατικού μηχανισμού από τα δικτατορικά κατάλοιπα. Ο *Ριζοσπάστης* με τη σειρά

του, παρουσιάζει σαφή και έντονα πολιτικοποιημένη στάση απέναντι στις δίκες, χωρίς όμως να διατηρεί πάντα τον ίδιο βαθμό έντασης. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιεί ιδιαίτερα φορτισμένη γλώσσα ενώ εντάσσει τις αποφάσεις σε ένα ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο, σε άλλες, όμως, περιορίζεται σε πιο σύντομη και λιτή παρουσίαση των εξελίξεων. Η σταθερά πολιτική-κομματική ερμηνεία που δίνει στα γεγονότα, καθώς και η προτεραιότητα που δίνει στις πολιτικές εξελίξεις τον διαφοροποιεί σε κάποιο βαθμό από τις υπόλοιπες αριστερές εφημερίδες.

Η στάση των αριστερών εφημερίδων, συνολικά, παρουσιάζει ενδιαφέρον, αν σκεφτεί κανείς το ιστορικό των διώξεων των κομμουνιστών και των αριστερών πολιτών κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, αλλά και το ασταθές κλίμα των πρώτων μεταπολιτευτικών χρόνων. Ο φόβος μιας νέας εκτροπής δεν είχε ακόμη εξαφανιστεί πλήρως, γεγονός που δίνει μεγαλύτερη ακόμα αξία στην ένταση της κάλυψης και του πολιτικού σχολιασμού των αριστερών εφημερίδων, τόσο κατά της πρόσφατης δικτατορίας όσο και κατά της νέας δεξιάς κυβέρνησης.

Ιδιαίτερη περίπτωση, ως προς τις φιλοκυβερνητικές εφημερίδες, αποτελεί η *Καθημερινή*. Η εφημερίδα καταδικάζει καθαρά τους βασανιστές, αναγνωρίζει τη φρίκη των εγκλημάτων και φαίνεται να συμμερίζεται την αγανάκτηση της κοινωνίας. Ταυτόχρονα, όμως, διατηρεί σταθερή πίστη στους θεσμούς και στη σημασία της δικαστικής διαδικασίας. Η στάση της κινείται σε μια λεπτή ισορροπία. Από τη μία πλευρά δέχεται την ανάγκη τιμωρίας των βασανιστών, από την άλλη αποφεύγει να αμφισβητήσει ευθέως τη Δικαιοσύνη ή να συνδέσει τις αποφάσεις με την κυβερνητική πολιτική. Έτσι, η *Καθημερινή* φαίνεται να αντιμετωπίζει τις δίκες και ως απόδειξη ότι το νέο δημοκρατικό κράτος μπορεί να λειτουργήσει θεσμικά, ακόμη και όταν οι αποφάσεις προκαλούν ερωτήματα ή απογοήτευση.

Οι εφημερίδες που είχαν ταυτιστεί περισσότερο με το καθεστώς παρουσιάζουν επίσης ενδιαφέρον. Η *Ακρόπολις*, η οποία κατά τη διάρκεια της δικτατορίας είχε στηρίξει το καθεστώς και ακολουθούσε φιλοδικτατορική γραμμή, ακολουθεί στη Μεταπολίτευση μια πιο λιτή και προσεκτική στάση. Παραθέτει τις εξελίξεις, παίρνοντας επικριτική στάση απέναντι στους βασανιστές και τα βασανιστήρια, χωρίς όμως να προχωρά σε έντονο σχολιασμό των αποφάσεων, της Δικαιοσύνης ή της κυβέρνησης και χωρίς να υιοθετεί τον έντονα καταγγελτικό λόγο που συναντάται σε άλλες εφημερίδες της εποχής. Η στάση αυτή δείχνει και την

προσπάθεια προσαρμογής της εφημερίδας στο νέο μεταπολιτευτικό περιβάλλον, στο πλαίσιο του οποίου φαίνεται να ευθυγραμμίζεται με τη νέα κυβερνητική γραμμή. Παράλληλα, όπως και στην περίπτωση του *Βήματος*, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η εφημερίδα να επιδίωκε να αποδείξει τη νέα της θέση στον μεταπολιτευτικό Τύπο και να αποστασιοποιηθεί από την εικόνα που είχε διαμορφωθεί για τη στάση της κατά τα χρόνια της δικτατορίας.

Πιο χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του *Ελεύθερου Κόσμου*. Παρά την πτώση της δικτατορίας, η εφημερίδα δεν δείχνει ουσιαστική διάθεση αλλαγής της ιδεολογικής της στάσης. Η κάλυψή της διαφέρει σταθερά από εκείνη των υπόλοιπων εφημερίδων. Αποφεύγει σχεδόν πάντα λέξεις όπως «βασανιστές» και «βασανιστήρια» και προτιμά να αναφέρεται στους κατηγορούμενους με τα αξιώματά τους ή ως «κυρίους». Συχνά τους παρουσιάζει ως ψυχραιμούς και αξιοπρεπείς, αντιμετωπίζει θετικά τις αθώσεις ή τις ελαφρές ποινές και κατακρίνει όσους αμφισβητούν τις αποφάσεις της Δικαιοσύνης όταν αυτές είναι ευνοϊκές για τους κατηγορούμενους. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η σχεδόν πλήρης απουσία των θυμάτων από τη δική του αφήγηση. Ακόμη και όταν οι βασανισθέντες είναι οι ίδιοι αξιωματικοί, η εφημερίδα δεν δίνει ουσιαστικό βάρος στη δική τους εμπειρία. Η επιλογή αυτή δείχνει συνολικά τον τρόπο με τον οποίο ο *Ελεύθερος Κόσμος* προβάλλει τις δίκες και τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε αυτές.

Σε γενικές γραμμές, η στάση του Τύπου απέναντι στις δίκες χαρακτηρίζεται από διαφορετικούς παράγοντες. Χαρακτηριστική είναι η κριτική που διατυπώνει ο Γ. Καρράς, σύμφωνα με τον οποίο ο ημερήσιος Τύπος επιδιόταν «σε μια ανατριχιαστική βασανιστηριολογία», παρουσιάζοντας συχνά τα βασανιστήρια ως αποτέλεσμα της προσωπικής διαστροφής ή της ιδιαίτερης βαρβαρότητας ορισμένων προσώπων και όχι ως πρακτική που αναπτύχθηκε και λειτούργησε μέσα σε ένα οργανωμένο σύστημα εξουσίας. Η παρουσίαση των βασανιστών ως αποκλειστικών φορέων της βίας βοηθούσε στην ηθική καταδίκη τους, αλλά μπορούσε ταυτόχρονα να απομακρύνει την προσοχή από την οργάνωση του στρατού, της αστυνομίας και γενικότερα του κρατικού μηχανισμού κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Η παρατήρηση αυτή δεν είναι αβάσιμη. Πράγματι, σε πολλά δημοσιεύματα που μελετήθηκαν στην εργασία, η γλώσσα είναι ιδιαίτερα φορτισμένη και οι περιγραφές

των βασανιστηρίων τόσο γραφικές, ώστε δύσκολα μπορεί κανείς να αγνοήσει το στοιχείο της ειδησεοθηρίας.⁷⁷

Η λεπτή γραμμή ανάμεσα στην αναγκαία δημοσιοποίηση και στην εκμετάλλευση του πόνου αποτελεί ένα από τα ζητήματα που προκύπτουν από την εργασία. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι τα βασανιστήρια έπρεπε να δημοσιοποιηθούν. Η σιωπή γύρω από αυτά θα λειτουργούσε υπέρ των δραστών και του καθεστώτος που τους προστάτευσε. Ταυτόχρονα, όμως, δεν μπορεί να αγνοηθεί ότι η προβολή τους, όταν γίνεται με υπερβολική έμφαση στη λεπτομέρεια, θέτει ζητήματα σεβασμού προς τα θύματα. Το γεγονός ότι οι εφημερίδες δηλώνουν τη στήριξή τους στους βασανισθέντες δεν αναιρεί πάντα το ότι ο πόνος τους χρησιμοποιείται και ως δημοσιογραφικό υλικό.

Ωστόσο, η λειτουργία του Τύπου δεν περιορίστηκε μόνο σε αυτό. Παράλληλα με τα δημοσιεύματα που δίνουν έμφαση στη φρίκη, υπάρχουν και άλλα που επιχειρούν να συνδέσουν τις δικαστικές αποφάσεις με το ευρύτερο πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο της Μεταπολίτευσης. Ορισμένες εφημερίδες αναδεικνύουν την αμφιλεγόμενη στάση κυβερνητικών παραγόντων, τις σχέσεις προστασίας ανάμεσα σε πρώην συνεργάτες της δικτατορίας και πρόσωπα του κρατικού μηχανισμού, καθώς και τα όρια της αποχυντοποίησης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο αναγνώστης δεν έρχεται αντιμέτωπος μόνο με τη φρίκη των βασανιστηρίων. Μέσα από τα δημοσιεύματα αυτά αναδεικνύονται ευρύτερα ερωτήματα σχετικά με τον μηχανισμό του καθεστώτος που οργάνωσε και επέτρεψε την άσκηση βασανιστηρίων, αλλά και με τη συνέχιση της επιρροής προσώπων που είχαν συνδεθεί με τη δικτατορία μέσα στο νέο δημοκρατικό πλαίσιο. Παράλληλα, διατυπώνονται προβληματισμοί για το κατά πόσο οι σχέσεις αυτές επηρέασαν τη δικαστική αντιμετώπιση των υποθέσεων και συνέβαλαν στην επιεική μεταχείριση ορισμένων κατηγορουμένων.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμη η αναφορά στον Γ. Θ. Κρεμμύδα, ο οποίος σημειώνει ότι η μεταχείριση των «ανθρώπων της χούντας» δεν υπήρξε αποκλειστικά ζήτημα της Πολιτείας, αλλά και του ίδιου του λαού⁷⁸. Με βάση αυτή την παρατήρηση, ο Τύπος της εποχής δεν αποτυπώνει μόνο την επίσημη στάση του

⁷⁷ Καρράς Γ., «Οι δίκες των βασανιστών και η εσωτερική τους λογική», *Ο Πολίτης*, τεύχ. 6 (1976), σ. 8.

⁷⁸ Κρεμμύδας Γ.Θ., ό.π., σ. 8.

κράτους ή της Δικαιοσύνης. Αντανακλά επίσης τις κοινωνικές προσδοκίες, την οργή, την απογοήτευση, αλλά και τη σταδιακή αποδοχή ή υποχώρηση της έντασης γύρω από το ζήτημα. Οι πολίτες συμμετείχαν έμμεσα στη διαμόρφωση του νέου καθεστώτος είτε με την αποδοχή των αποφάσεων είτε με την αντίδραση και τη διαμαρτυρία τους απέναντι σε αυτές. Ο Τύπος, επομένως, λειτουργεί ως χώρος όπου φαίνεται αυτή η κοινωνική συμμετοχή στη διαδικασία της Μεταπολίτευσης.

Σε αυτό το πλαίσιο, η στάση των εφημερίδων *Ελεύθερος Κόσμος* και *Ακρόπολις* έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς δεν εκφράζει μόνο τις δικές τους πολιτικές γραμμές, αλλά και τις απόψεις των αναγνωστών τους. Στη νέα Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, οι υποστηρικτές της δικτατορίας είτε θα γίνουν πιο διακριτικοί στον τρόπο με τον οποίο εκφράζονται, ώστε να μην τεθούν στο στόχαστρο της δημοκρατικής κοινής γνώμης, είτε θα επιχειρήσουν να εμφανιστούν ως υποστηρικτές της δημοκρατικής ομαλότητας. Η στάση αυτή δεν σημαίνει απαραίτητα πραγματική μεταστροφή, αλλά δείχνει ότι το νέο πολιτικό περιβάλλον δεν επιτρέπει πλέον την ανοιχτή και απροκάλυπτη υπεράσπιση της δικτατορίας και των ανθρώπων της.

Γεγονός είναι ότι ο Τύπος της περιόδου δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ούτε ως απλός παρατηρητής ούτε ως ενιαίο σώμα με κοινή στάση. Κάθε εφημερίδα προσέγγισε τις δίκες μέσα από τη δική της πολιτική ταυτότητα, την ιστορική της πορεία και τη θέση που προσπαθούσε να πάρει στο νέο μεταπολιτευτικό τοπίο. Παρ' όλα αυτά, όλες μαζί οι εφημερίδες συνέβαλαν στη δημόσια διαχείριση του τραύματος της δικτατορίας. Μέσα από τις σελίδες τους, η βία της επταετίας έγινε αντικείμενο καταγγελίας, μνήμης, πολιτικής αντιπαράθεσης και κοινωνικού προβληματισμού. Οι δίκες των βασανιστών, όπως παρουσιάστηκαν στον Τύπο, δείχνουν επομένως όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο η Μεταπολίτευση προσπάθησε να αποδώσει δικαιοσύνη, αλλά και τα όρια και τις αντιφάσεις αυτής της προσπάθειας.

Πηγές

Πρωτογενείς Πηγές

Εφημερίδες:

Η Ακρόπολις

12/08/1975, 13/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976.

Η Αυγή

12/08/1975, 13/09/1975, 14/10/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976.

Το Βήμα

12/08/1975, 13/09/1975, 13/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976, 16/03/1976.

Ο Ελεύθερος Κόσμος

12/08/1975, 13/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976.

Η Ελευθεροτυπία 12/08/1975, 13/09/1975, 12/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 12/03/1976.

Η Καθημερινή 12/08/1975, 13/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976, 14/03/1976.

Ο Ριζοσπάστης 12/08/1975, 13/09/1975, 15/10/1975- 02/12/1975, 09/12/1975 – 13/12/1975, 13/03/1976.

Δευτερογενείς πηγές

Βιβλιογραφία

Αργυρόπουλος Δ. Χριστόφορος, «Δίκες και βασανιστήρια στη διάρκεια της δικτατορίας» και Κουρκουβέλας Λυκούργος, «Συνέχεια και αλλαγή: Οι κυβερνήσεις

Καραμανλή απέναντι στους νοσταλγούς της χούντας, 1974-1975» στο *Η δικτατορία των συνταγματαρχών & η αποκατάσταση της δημοκρατίας, πρακτικά συνεδρίου*, Ίδρυμα της βουλής των Ελλήνων, 2014, σ. 423- 428, 545- 562.

Αυγερίδης Μάνος, Έφη Γαζή και Κωστής Κορνέτης (επιμ.), *Μεταπολίτευση: Η Ελλάδα στο μεταίχμιο δύο αιώνων*’, Θεμέλιο, Αθήνα, 2015.

Βούλγαρης Γιάννης, *Η Μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974- 2009*, Πόλις, Αθήνα, 2023.

Διαμαντόπουλος Θανάσης, «Η δικτατορία των Συνταγματαρχών 1967- 1974, Το απριλιανό καθεστώς» στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τμ. ΙΣΤ’, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, σ. 266-286.

Δρούλια Λουκία και Κουτσοπανάγου Γιούλα (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784-1974*, τόμ. Α, Β, Δ, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα, 2008.

Κακαράς Αντώνης Α., *Το πολεμικό Ναυτικό στη Δικτατορία 1967-1974*, Γνώση, Αθήνα, 1997.

Καλλιβρετάκης Λεωνίδας, *Μεσογείων 14-18, Η υποδιεύθυνση Γενικής Ασφάλειας Αθηνών στα χρόνια της Δικτατορίας (1971-1974)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών/Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα, 2018.

Καραμανωλάκης Βαγγέλης, Ηλίας Νικολακόπουλος και Τάσος Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Μεταπολίτευση ‘74 -75. Στιγμές μιας μετάβασης.*’, Θεμέλιο, Αθήνα, 2016.

Καρράς Γιώργος, «Οι δίκες», *Πολίτης*, τεύχ. 5, Αθήνα, 1976.

Κρεμμύδας Γιώργης Θ., *Οι άνθρωποι της Χούντας μετά τη Δικτατορία*, Εξάντας, Αθήνα, 1984.

Λάζου Βασιλική, «Οι δίκες των βασανιστών της χούντας, Η κατηγορούσα αρχή και οι μάρτυρες κατηγορίας» στο *Οι δίκες της Χούντας Πραξικοπηματίες και βασανιστές στο ειδώλιο*, Ελευθεροτυπία, 2010.

Λιάκος Αντώνης, *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Πόλις, Αθήνα, 2019.

Νικολακόπουλος Η., Β. Παναγιωτόπουλος, Β. Καραμανωλάκης,(επιμ), *Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα: Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974*, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2010.

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα» στο *Η Ελλάδα στον 19^ο & 20^ο αιώνα, Εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2010, σ. 209- 238.

Ρενιέρης Αντώνης (επιμ.), *Η Δίκη της Χούντας 25 Καταθέσεις που έκαψαν τους δικτάτορες*, Τα Νέα, Αθήνα, 2008.

Klapisis Antonis, «The Greek transition to democracy» στο *The greek junta and the international system, A case study of southern european dictatorships, 1967-1974*, Abington and New York, 2020, p. 215-228.

Schmitter Philippe C., «An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain, and Turkey», στο *Transitions from Authoritarian Rule, Southern Europe, The Johns Hopkins University Press, London and Baltimore, 1986, σ. 3- 10*.

Διπλωματικές εργασίες:

Παπαστάθη Ευσταθία, *Τύπος και Πολιτική: Ο ρόλος των έντυπων ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη, 2017.

Κατέρης Λάμπρος, *Μεταβατική Δικαιοσύνη: Οι δίκες των βασανιστών της Χούντας*, Βόλος, 2020.

Ιστοσελίδες:

Χρονολόγιο Ριζοσπάστη:

https://www.rizospastis.gr/static.do?page=%2Fhistory%2Fr_history%2Fr_history-chron.jsp Τελευταία πρόσβαση [25/5/2026].

<https://www.sansimera.gr/articles/650> Τελευταία πρόσβαση [25/5/2026].

<https://www.902.gr/eidisi/apopseis-sholia/31367/i-istoria-didaskei-thymithoyme-tin-kraygi-esa-es-es-vasanistes>, Τελευταία πρόσβαση [30/5/2026].

«Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.»